

TASAVVUFÎ BİR TERİM OLARAK RÂBİTA *

İrfan GÜNDÜZ **

Özet

Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta

Bu makale tasavvufî tecrübeye önemli bir yeri olan râbîta kavramının tanımı, çeşitleri ve sûfilerce nasıl uygulandığını içermektedir. Râbîta ile aynı kökten türeyen ve Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ribât ve murâbata, sınırlarda düşmanı gözetlemek, nöbet tutmak, verilen emrin eksiksiz yerine getirilmesi anlamlarını ifade eder. Genel anlamda râbîta, ilahi ve zati sıfatlara muttasıf olan müşâhede mertebesine ermiş kâmil bir şeyhe kalbi bağlamaktır. Dolayısıyla sûfiler, huzur ve gıyâbında şeyhin sûreti ve özellikle ruhânîyetini hayalen kendisi ile birlikte farz eden müridin, şeyhinin yanındayken takındığı tavrı gıyâbında da sürdürmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Mutasavvıflar, "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun" âyetinde geçen sâdıklarla beraber olmayı râbîtaya delil olarak kabul ederler. Tasavvuf klasiklerinde sâdik ve sâlihlerle beraber bulunmaya, fâsık ve dünya ehli ile bir arada bulunmaktan sakınmaya önem verilmiştir. Râbîta da bu bağlamda tasavvufî tecrübe açısından yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Râbîta, râbîta-i mevt, râbîta-i mürşid, râbîta-i huzur, ribât, murâbata.

Abstract

Rabita as a Sufi term

This article contains the description of the concept of rabita, which has a significant place in Sufi experience, its types and the way Sufis apply it. Ribat and murataba, which are derived from the same root with Rabita and used in Quran, means observing the borders, keeping guard, and accurately fulfilling any order given. In its general meaning, rabita is the affiliation with a perfect spiritual Sufi master, who has reached the stage of spiritual witnessing (mushahada), qualified with divine attributes. Therefore, Sufis have expressed that a spiritual pupil, who imagines the presence of the form and particularly soul of his sheikh in his absence, should continue the attribute he has while he is with his sheikh, even though he is away from his sheikh. Sufis take the Quranic verse "Oh the believers, fear from Allah, and be with the truehearted", particularly the phrase "be with the truehearted" as an evidence of rabita. In the classics of Tasawwuf, emphasis has been put on being with the truehearted and true worshippers, avoiding to sit with wrongdoers and worldly people. In this regard, rabita has been interpreted in terms of Sufi experience.

Key words: Rabita, rabita al-mawt (rabita of death), rabita al-murshid (rabita of the spiritual master), rabita al-hudhur (rabita of presence), ribat, murabata

Dinler, "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanma" veya O'nu taklid (İmitatio dio) prensibini hedef almıştır. Bu gayeyi gerçekleştirmek isteyen insanoğlunun sürüp giden hayatında canlı ve müşâhhas bir modele olan ihtiyacı "insanın insanı taklîdi" (İmitatio hominis) realitesini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden tecrübî

* Bu makale aynı başlıkla *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1992, sayı: 7-10, ss. 243-274'te yayımlanan metninden yazarın izniyle iktibas edilmiştir.

** Prof. Dr., İstanbul Milletvekili

psikoloji “beşer aymbiosis”nin üzerinde durmakta ve şahsiyetimizin başkalarının şahsiyeti ile karışarak şekillendiğine (ihtilat veya muhâlata) dikkat çekmektedir. Amerikalı meşhur filozof Charles Morris “uygun bağısızlıkların veya uygun bağılıkların” gerekliliğini anlatırken bu konuya işaret etmektedir.¹ Ayrıca Samuel Smiles, *Karakter* adlı eserinin “Arkadaşlık ve Örnek” başlığı altında bölümünde, bunun ehemmiyetini vurgulamaktadır.² Joshua Loth Liebman ise: “İster ölü, ister diri bize örnek olabilecek kahramanlar verin ki, yeni yetişen nesil onların fikir, davranış ve şahsiyetinde kendilerine yarayacak misâller bulsun.” diye feryâd ettiği *Kalb Huzûru* isimli eserinde buna duyulan ihtiyâcı dile getirmektedir.³ Anna Freud de *Harb ve Çocuklar*’ında “Yıldırım Harbi” kurbanı olan gençlerin tutunacak bir dal bulunduğunu hissettiklerinde taş, toprak ve enkaz yığınları altında manevî kuvvet ve canlılıklarını günlerce nasıl muhâfaza ettiklerini anlatmaktadır.⁴

İnsana ilham verici kahramanların, fedâilerin, azîzlerin, mürebbîlerin ve liderlerin arkadaşlığı, hayatta başarılı olmaları için mevcûdiyeti mutlak olan bir husustur. İnsanoğlu, başkalarının destekleyici akıl, verimli dostluk ve sıcak şefkatleri olmadan yaşayamaz. Çocuklar da aynı şekilde büyüklerin kuvvetine güvenmeden büyüyemez. Henüz yeterli derecede kabul görmemiş bir hakikat ise, büyüklerin ruhunda da tıpkı çocuklar gibi ideal ve kahraman bir dost ihtiyacının sürekli hissedilmesi keyfiyettir.⁵

“İnsan ruhunun pusulası, kendi tecrübe medarı içinde büyük bir beşerî yıldızın câzibesine ma’rûz kalmazsa cihet mefhûmunu kaybeder.” Evvelce din ve edebiyat çevrelerince sezilen bu durum günümüzde psikolojinin ortaya çıkardığı bir gerçek olarak önümüzde bulunmaktadır. İnsan kişiliği hakkındaki “benzeme, benzetme, benimseme ve sevilen biri ile aynîleşme” ameliyesinin mâhiyetini gösteren bu psikolojik keşif dine ve din adamlarına yeni bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. Bu da onların her şeyden önce söylediklerini kendilerinin yaşaması ve etrafındakilere yine kendilerinin en güzel örnek olmaları meselesidir. Çünkü dinler, insanoğlunu sadece yanlış ideallere esir olmaksızın kurtarmayı değil, sakat veya eksik herhangi bir şahsiyetin olumsuz etkisinden kurtarmayı da gaye edinmelidir. Ve insanları hissen bağlı oldukları çevrenin menfî etkisinden koparıp,⁶ olgunlar zümresine başkaları beşeriyetin

1 Joshua Loth Liebman, *Kalb Huzuru*, çev.: Sofi Hûri, İstanbul 1962, s. 186.

2 Dilimize Mustafa Ertem tarafından çevrilmiş ve 1975’te İstanbul’da neşredilmiştir.

3 Sofi Hûri tarafından dilimize çevrilmiş ve 1962’de *Kalb Huzuru* adıyla İstanbul’da neşredilmiştir.

4 Liebman, *age*, s. 188.

5 Aynı yer.

6 Hz. Peygamberin anneden öksüz ve babadan yetim kalmasına bu nazarla bakılabilir.

ölmez ve asîl kahramanları olan toplumun yüz akı kâmillere katılmağa teşvîk etmelidir.

Eski Yunanlılar, kendilerini Elen Kahramanları'na benzetme prensibi ile yetiştirilirdi. Jaeger, *Paideia! The Ideals of Grek Culture* isimli klasik eserinde: "Şahsî güçlüklerin giderilmesinde en etkili yardım, eski kahramanların nümûne hayatlarında bulunur." diyor. Plutarch'ın yazdığı büyük adamlar biyografisi,⁷ yüz nesil içinde birçok kültüre te'sîr etmiştir. Homer'den beri aristokrat terbiyenin temeli çoktan ölüp gitmiş büyük kahramanları ta'ziz ve onları benimseme mekanizması üzerine kurulmuştu.⁸

Unutulmamalıdır ki, büyük insanlar çevresindeki moral atmosferi aydınlatan, bir tepenin üzerine konmuş ışıklara benzerler. Onların manevî varlığının ışığı sonradan gelen nesilleri aydınlatmaya devam eder. Üyesi buldukları milleti sonsuzlaştıran bu insanlar, yalnız beraber yaşadıkları insanları değil kendilerinden sonra gelenleri de yükseltmiş olurlar. Bunların verdikleri büyük örnek, sonraki nesillere mîras olarak kalır. Onların yüksek fikirleri, yaptıkları büyük işler, insanlığa bırakılan mîrasların en şerefli ve en ihtişamlısıdır. Onlar geçmişle bugünü birbirine bağlamakta, geleceğin daha iyi olmasına yardım etmektedirler. Düşünce ve davranışta ifadesini bulan karakter, ölmezliğe kavuşmuş demektir. Büyük bir düşünürün tek fikri, insanlığın hâfızasında yüzyıllarca kalacak ve sonunda onların günlük hayatlarına girecektir. Çağlar boyu yaşayacak olan bu fikir, hâtiften gelen bir ses gibi binlerce yıl sonra insan dimağı üzerindeki tesirini gösterecektir. Bugün peygamberler ve büyük kişiler hâlâ bize mezarlarından seslenmekte ve yol göstermektedir. Emerson: "Her müesseseye bazı büyük adamların gölgeleri gözüyle bakılmalıdır." diyor. Meselâ; "Muhammed'in kurduğu Müslümanlık gibi..."⁹

Yalnız eski Grek Medeniyeti değil, İbranîler de karakter teşekkülünde ve içtimâî kültürün oluşumunda ideal karamanların rolünü tanımış ve Judaizm büyük atalarının yüksek fazîletlerini tekrarlayıp durmuştur. Hz. Musa'nın ve haleflerinin ölmez ahlâkî meziyetlerini sürekli gündemde tutmaya çalışan Judaizm'in yetişen yeni neslin gelişme halindeki taze zihinlerine beşerî büyük şahsiyetlerin davranış ve fâziletlerini canlı sûrette intibak ettirmeğe çalıştığı söylenebilir. Ta ki bunlar kâmil bir model olsun ve onları taklîd etme ihtiyacını duysunlar.

Aynı şekilde Hristiyanlık'ta Hz. İsa'nın ve azîzlerin ideal davranışlarının

7 Tabakât ve terâcim-i ahval kitaplarında müelliflerin teferruata varan bir üslûb ile tanıtılması bu gâye ile olsa gerektir.

8 Joshua, *age*, ss. 188-189.

9 Smiles, *age*, ss. 19-20.

insanların düşünce dünyalarındaki yerini sezmiş ve bundan âzamî ölçüde yararlanma yoluna gitmiştir.¹⁰ Nitekim bir sarraf, birini dolandırmak istediği zaman yazıhanesinde asılı duran bir azizin tablosu üzerine siyah bir örtü çekmeyi âdet haline getirmişti. Hazlitt de güzel bir kadın tablosu için aynı şeyi söylemiş “önünde kötü bir davranışta bulunmak mümkün değilmiş gibi geliyor insana” demişti. Fakir bir Alman kadını mütevâzî evinin duvarında asılı duran büyük bir devrimcinin portresini göstererek “mertlik ve dürüstlük ifade eden yüzüne bakınca insanın işi iyi gidiyor” diyordu.¹¹

Kültürler arası ortak bir özellik gibi gözüken bu konuda, Müslümanların da bir yolu ve usûlü bulunduğu ve bunu da “râbîta” şeklinde sistemleştirdikleri söylenebilir. İslâm âlimleri arasında zaman zaman tartışmalara sebep olan râbîtaya bu açıdan yaklaşarak bazı neticelere gitmek istiyoruz.

1. Kavram Olarak Râbîta

Râbîta; birinci ve ikinci baplardan “zabt” vezninde türetilen Arapça bir kelimedir. Çoğulu revâbît gelir. Lügatta iki şeyi birbirine bağlayan ip, alâka, bağ vuslat, münâsebet, ilgi ve sevgi ile mensûbiyet, cesur ve dayanıklı olmak gibi manalara gelir. Filizlenmesi için saksıya konulmuş ve üzeri sulanmış hurma fidesine “rabît” dendiği gibi, nefislerini dünyadan çekip kendilerini ukbâyâ adanmış zâhîd, hakîm, râhib ve filozofa da aynı ad verilir. Ayrıca doğan çocukları yaşamadığı için: “Bir oğlum olursa başına bir yün parçası bağlayarak onu Kâbe’nin hizmetine adayacağım.” şeklinde nezreden annesinin bu hareketinden dolayı, Gavs b. Mürre b. Talha’ya da bu lakab verilmiştir.¹²

Aynı kökten türeyen ve Kur’ân-ı Kerim’de yer alan ribât ve murâbata ise¹³ sınırlarda düşmanı gözetlemek, nöbet tutmak, verilen emrin eksiksiz yerine getirilmesi gibi anlamları ifade eder. Beden ile nefsin irtibatını sağlaması ve “Halk âlemi” ile “Emir âlemi”ni bünyesinde barındırması dolayısı ile kalbe de “ribât” denmiştir. Zira tasavvufta, “nazargâh-ı ilâhî” kabul edilen ve “mâsivâ”nın girmemesi için her şeyden önce gözetlenmesi gereken yer kalbtir.¹⁴ Daha sonra hudut boylarında askerlerin ve gurbette misâfirlerin atla-

10 Joshua, *age*, s. 189.

11 Smiles, *age*, s. 52.

12 İbn Manzur, *Lisânü’l-arab*, tahk.: Müşterek Komisyon, Kahire 1979, c. III, ss. 1560-1561; Firuzâbadî, *Besâiru zevî’t-temyiz*, tahk.: M. Alien-Neccar, Kahire 1406/1986, c. III, ss. 31-32; Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul 1305, c. III, ss. 55-56, İbrahim Hilmi el-Kadiri, *Medâricü’l-hakika fi’r-râbîta*, İskenderiye 1381/1963, ss. 17-18; H. Muhammed eş-Şergâvî, *Elfâzu’s-sûfiyye*, İskenderiye, ts., ss. 168-169.

13 Âlu İmrân 3/ 200; el-Enfâl 8/60.

14 Bk. Ebu Nasr Serrâc et-Tusî, *el-Luma*, ss. 418-419; Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risâle*, c. I, ss. 263-

rını bağlayıp konakladıkları tekke, kervan-saray, imâret gibi müesseselere âlem olmuştur.¹⁵

Kur'ân-ı Kerim'de رابطوا şeklinde geçen ve emir ifâde eden ribât ve murâbata, yalnızca maddi ve dış düşmana karşı değil, bizi içten vuran ve "kötülüğü emredici" karakteri ile tanımlanan¹⁶ nefis ve şeytan düşmanına karşı da vaziyet almayı, bunların aldatıcı hîlelerine karşı kalbi gözetlemeyi âmir bulunduğu ve başından beri bu âyetlerin iki manayı da aynı anda hedef aldıkları hemen çoğu müfessirlerce söz konusu edilmiştir.¹⁷ Unutulmamalıdır ki, hem ferdlerin hem de toplumların hayatında sıcak savaşlar arızî, soğuk savaşlara sürekli ve dâimîdir. Sıcak savaşlarda dış, soğuk savaşlarda ise iç düşmanın dikkatle gözetilmesi gerektiği açık bir husustur. Zamanın îcab ve ihtiyaçlarına göre bunların tercih edilip değerlendirilebileceği söylenebilir. Kaldı ki müfessirler, bu terimlerin tasavvufî anlamlarını gösterirken İslâmî delillere istinad ettirmeyi de ihmâl etmemişlerdir. Mesela, Râğıb el-İsfahanî (ö.502/1109), ribat ve murâbatının ikili anlamına işâret ederken: "Bir vakit namazdan öteki vakit namazına kadar beklemek ve kalbi mescitlere bağlı tutmak"¹⁸ hadisine dikkat çekiyor ve Kur'ân-ı Kerim'de "rabt" kökünden türetilmiş kelimeleri ihtiva eden âyetleri sıraladıktan sonra, bu âyetlerdeki "rabt"ın: "O Allah, mü'minlerin kalbine sekîneti (iç huzûru, mânevî kuvvet ve sabrı) indirendir."¹⁹ âyetinden hareketle kalp sekînetine delâlet ettiğini söylüyor.²⁰

Kelimenin gerek lügat anlamı, gerekse İslam âlimlerinin yukarıda işaret ettiğimiz fikirleri ribât ve murâbata'nın sadece sûfilerce değil, diğer âlimlerce de tasavvufî bir muhtevâ ile değerlendirildiğini gösteriyor. Bu kelimelerden türetilerek vücûd bulan müesseselerin hem askerî ve idarî, hem de dînî ve tasavvufî sahalarda hizmet veren kuruluşlar olarak faaliyette bulunduğu tesbit edilmiştir.²¹

Ribât ve murâbata ile aynı kökten gelen ve tasavvufî bir terim olarak kullanılan râbita ise: "Şuhûd ve 'ıyan makâmına ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi

265; Gazâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, c. III, ss. 17-46; Ebu Bekr el-Kelâbazî, *et-Ta'aruf*, ss. 109, 181; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, ss. 459-467.

15 Asım Efendi, *age*, c. III, s. 56; Sühreverdî, *age*, ss. 139-145. Ayrıca ribatların İslam tarihinde oynadığı roller için bk. Fuat Köprülü, "Ribât", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, ss. 267-268.

16 Yûsuf, 12/52.

17 Misâl almak üzere bk. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhü'l-beyân*, İstanbul 1306, c. I, ss. 408-409; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul 1979, c. II, ss. 1265-1266.

18 Buhârî, Vudû 6; Müslim, Tahâret 34-41; Tirmizi, Tahâret 39, 103.

19 el- Fetih 48/4.

20 Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, Kahire 1970, ss. 270-271.

21 Askerî ve idari hizmetler yanında dîni ve tasavvufî bir fonksiyon icra eden Ribat'lar için bk. F. Köprülü, *age*; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut, 1966, ss. 103-117.

bağlamak",²² "İlâhî ve Zâtî sıfatlarla muttasıf, müşâhede mertebesine ermiş kâmil bir şeyhe kalbi bağlayıp²³ huzûr ve ğıyâbında şeyhin sûreti, sîreti ve özellikle rûhâniyetini hayâlen kendisi ile birlikte farz ederek yanındayken takındığı tavrı ğıyaben de sürdürmeye çalışmak demektir."²⁴

Rabıta konusunda müstakil bir risâle yazan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (ö.1242/1826) göre râbıta: "Mürîdin *fenâ fillâh* makâmına ulaşmış olan şeyhinin sûretini hayâlinde saklamak sûretiyle onun rûhâniyetinden feyz almak ve istimdâd dilemekten ibârettir."²⁵

Abdülhakim Arvâsî'ye (ö.1943) göre râbıta:

"Mürşidi, Allah ile aranızda vesîle ve vâsita mevkiindeki zat olarak düşüncecek, onu yanınızda ve karşınızda farz ederek, alnuna yani iki kaşı ortasına gözlerinizi dikecek, keskin bir aşk irâdesiyle o zatın sîmasını hayâlinizde saklayacak, hayâlen onun sûretini kalbinizde durdurarak, kendisiyle mânevî bir beraberlik te'sîs edeceksiniz."²⁶

Bu tariflerden râbıtada en önemli husûsun, şeyhin sûretini sıcak ve canlı bir şekilde hayalde tasavvur ve gözleri keskin bir dikkatle onun iki kaş arasına dikmek olduğu anlaşılıyor. Bu keyfiyet, mürîdin zamanla, şeyhini benimsemesi, onun ahlâk ve fazîletiyle bezenmesi, şahsiyetinin onun şahsiyetinde erimesi ve onunla aynileşmesini temine yarayan bir vâsıttır. Tasavvuf literatüründe "fenâ fi'ş-şeyh" denilen hal işte budur.²⁷

Tarîkatlar ve sûfler arasında erdirici ortak bir yol kabul edilen râbıtaya riâyet eden mürîd, zamanla şeyhinin hal ve vasıflarının kendisine yansımaya sebep olur. Daha sonra bu durum müridi, "fenâ fi'r-Rasûl", nihâyetinde de "fenâ fillâh" a ulaştırmayı hedef alır. Bu yüzden kabiliyeti, vasıtasız olarak Allah'tan feyz almaya muktedir olan mürîdlere râbıta tavsiye edilmemiş, aksine terk etmeleri istenmiştir.²⁸

Râbıta'nın üzerinde önemle durulması gereken bir yanı da, onun mutlaka Allah'a vâsıl olmuş, fenâ ve bekâ²⁹ mertebelerini aşmış, kâmil ve sâlih bir zata yapılmış olmasıdır. Bu özellikleri taşımayan zât, hal ve ahlâkı düzgün olsa da

22 Haydari-zade İbrahim Fasîh, *Mecd-i Tâlid Tercemesi*, İstanbul 1307, s. 28.

23 Mevlana Halid, *Risale fi hakkı'r-râbıta* (Raşahât kenarında), İstanbul 1294, s. 238; Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi, *Câmi'u'l-usûl*, Mısır, ts., ss. 139, 166.

24 Mevlana Halid, *age*, s. 23.

25 Mevlana Halid, *age*, s. 23; a.mlf., *Risale-i Halidiyye*, çev.: Şerif Ahmed b. Ali, Mısır 1257, ss. 6-7

26 Abdülhakim Arvasî, *Rabıta-i Şerife*, İstanbul 1342, s. 8.

27 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1981, s. 231; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmet Ziyaüddin*, İstanbul 1984, s. 277; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1982, s. 79.

28 Abdülhakim Arvasî, *Râbıta-i Şerife*, s. 2.

29 Fena ve Bekâ için bk. Kuşeyri, *er-Risale*, Kahire 1972, c. 1, ss. 262-3.

râbitaya yetkili sayılamaz. Olsa olsa mahallî bir çevrede bulunan mürîdlere zikir telkinine yetkili olabilir.³⁰

Kemal elde etme niyetinde olan samimi bir mürîd, aynı niyetle kalbini kâmil bir mürşide bağlar ve davranışlarını onun davranışlarına benzetmeye çalışırsa, ancak böyle bir râbita yetiştirici olur. Eğitici kabul edilir. Hatta bu konuda, zikirsiz tek başına râbita erdirici ve kabul edildiği halde, râbitasız zikrin olgunlaşmak için yetersiz sayıldığı söylenmiştir.³¹

Râbita ile ilgili en derli toplu eserlerden birinin müellifi olan İbrahim Hilmi el-Kâdirî'ye göre râbita, kalben bağlanılan şeyin nev'ine göre değişik isimler alır. Bunları 3 grupta toplamak mümkündür:

1. Mukaddes değerlere istekle yapılan râbita,
2. Bayağı şeylere istekle yapılan râbita,
3. Tâbî'î ve âdî râbita.

Kişinin ailesi, evladı ya da yakınlarına karşı duyduğu normal sevgi bağına tabî'î ve bayağı râbita; her hangi şahsa, güzelliği ya da dünyevî bir cazibesinden dolayı duyulan, dînen teşvik edilmediği gibi bazen de kerih kabul edilen şeylere gönül bağlamaya, bayağı nesnelere istekle yapılan râbita; Allah ve Rasûlallah sevgisi veya O'nun sâlih kullarından birine, yine salahlarından ötürü duyulan, Cenâb-ı Hakk'ın özellikle yapılmasını emrettiği ve teşvik ettiği helâllere kalbi sevgi ve istekle bağlamak ta mukaddes değerlere yönelik ulvî râbitayı meydana getirir.³²

Mukaddes değerlere ve ulvî nesnelere yönelik râbita, mürîdde zamanla sürekli ve vuslat ve şu'urlu bir Hakk'la beraberlik duygu meydana getirince, Hz. Peygamber'de ashâbında, tabî'in ve tebe-i tabî'inden bazılarında olduğu gibi, bu hal, kişinin kendisi istese de artık vazgeçemeyeceği zarûrî bir kalb bağına dönüşür. Aradan geçen zaman cemiyeti bozduğu ve fertlerin kalbi gereksiz ve faydasız şeylere işgal edilerek katılaştığı içini tarîkat ehli, bunun yerine yine de gâyeyi gerçekleştirmek, mürîdlerin kalblerini Hakk'ın huzuruna adapte etmek üzere, kâmil şeyhlere rabt-ı kalb etmeyi ikame ettiler.³³

Râbita hakkında bilgi veren kaynaklar, oldukça muahhar devrin mahsullelidir. Râbitayı savunmak üzere eser yazan müellifler, bunun tatbikatını Hz. Peygamber zamanına kadar indiriyorlarsa da, buna dâir yazılı kaynağa rastlamak ancak H. X/M. XVI. Asır müellefâtı arasında mümkün olmaktadır Araş-

30 Arvasi, *age*, s. 25.

31 Gümüştanevi, *Cami'u'l-usul*, İstanbul 1276, s. 224.

32 İbrahim Hilmi el-Kadiri, *Medaricü'l-hakika fi'r-rabita 'inde ehli't-tarika*, neşr.: Adil Mahmud el-Behiyy, Abdüsselim Muhammed Sa'id, İskenderiyye 1381/1962, s. 18.

33 Aynı yer.

tırmalar bugünkü anlamda bir Râbita anlayışının ilk defa Muhammed Bahâüddin Nakşbend (ö.791–1388) 'e isnâd edildiğini göstermektedir.³⁴ Kendisine ve tarîkatına bu ismin verilmesinin, mürîdlerin, mürşidlerinin sûretinin kalplerine nakşetmeleri şeklinde tezahür eden Râbita'dan aldığı da ileri sürülen fikirler arasındadır.³⁵ Râbita konusunda yazılı en eski kaynak, İmam-ı Rabbânî diye bilinen Ahmed Faruk es-Sirhindî'nin (ö.1031/1621) *Mektûbât'*ıdır. Mektûbât'ın muhtelif yerlerinde râbitanın zikirde de üstün erdirici bir yol olduğu, kâmillikle sürdürülen mânevi beraberliğin ve mürşidlerle uzaktan hayalen birlikte olmanın, Nakşbendiyye katında kemale götüren bir usûl olduğuna dair bilgiler verilmektedir.³⁶ Üveysîlik diye tanımlanan bu durum, tasavvuf tarihinde pek çok şeyhin hayatında görülen bir hususiyettir. Genellikle bu özelliğe sahip olan sûfîlerin herhangi bir tarikat mensubu olmadığı, kendilerine has bir meslekleri bulunduğu ya da bizzat bir tarîkatın kurucusu olduğu görülmektedir. Mevlana Câmî "Meşâyih-i tarikattan çoğuna evâil-i sülûkunda bu makama teveccüh vâkî olmuştur"³⁷ derken bu noktaya işaret etmektedir.

İster hayatta isterse ölmüş bir şeyhin rûhâniyetinden feyz alınabileceğine ve bunlarla irtiat-ı kalb eden birine onlara ait halin sirâyet edeceğine inanan Üveysîliğin, Râbita ile gerçekleşen bir hal olduğu dikkate alınır, bu usûlün Nakş-bend'den daha önceleri kullanılmakta olduğu, Nakşbendiyye'ninse bunu sistemleştirerek tarikatın rûkûnleri arasına koyduğu söylenebilir. Nitekim Üveysîliği ile bilinen ilk sûfî İbrahim b.Edhem (ö.166/782)'dir. Kendisinin Veysel Karânî'nin rûhâniyetinden feyz aldığı söylenir.³⁸ İmâm Câfer es-Sadık (ö.148/765)'in rûhâniyetinden feyz aldığı ileri sürülen Bâyezid-i Bistâmî (ö.261/874), önceleri fakih iken, irşad edildikten sonra tasavvuf yoluna süluk etmiştir.³⁹ Üveysîliği ile meşhur diğer bir sûfî ise Ebü'l-Hasan el-Harakânî (ö.435/1034)'dir. Bâyezid-i Bistâmî'den aldığı mânevi feyzle yetiştiği söylenen Harakânî'nin: "Kendilerine uyulacak bir şeyh arayan müridlere şaşarım. Biliyor musunuz ki ben, aslında bütün şeyhlere saygı duyduğum halde, böyle birinin irşâdına asla muhtaç olmadım. Zira benim mürşidim Allah'tır." dediği rivâyet edilmiştir.⁴⁰ Kaynaklar Melâmetiliğin ileri gelen şeyhlerinden biri olan Ebu

34 Haydarizade İbrahim Fasih, *age*, s. 28.

35 Yazıcı Tahsin, "Nakş-bendi", *İA*, c. IX, s. 54.

36 İmam Rabbani, *Mektubat*, mno: 187, 207.

37 Abdurrahman Cami, *Nefehatü'l-üns*, İstanbul 1980, s. 35; Hacı Muhammed Parsa, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, çev.: Abdullah Salahi, İstanbul 1323, s. 19.

38 Haririzade, *Tibyanü vesail*, Süleymaniye Ktp., Fatih, no: 430, c. I, s. 106; Hocazade Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l-evliya*, İstanbul 1318, c. II, s. 116.

39 Haririzade, *age*, c. I, s. 106.

40 Henri Corbin, *L'Imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn Arabi*, Paris 1975, s. 27.

Sa'îd Ebü'l Hayr (ö.440/1049)'ın da Üveysî olduğundan bahsediyor.⁴¹ Feridüddin Atar, silsile itibariyle Cüneyd-i Bağdâdî'ye vâsıl olan Ebü'l Kâsım el-Cürcânî (ö.469/1076)'nin de Veysel Karânî'nin rûhâniyetinden feyz aldığı ve zikrederken "Allah, Allah, Allah" yerine "Üveys, Üveys" diye zikrettiğini naklediyor.⁴² Bunlardan başka Kübreviyye'nin kurucusu Necmüddîn-i Kübra (ö.618/1241), Feridüddîn-i Attar (ö.618/1221), Muhyiddîn Arabî (ö.638/1389), Celâleddin Bâyezid-i Purânî (ö.862/1457) gibi sûfîlerin de üveysî olduğu, ya Hızır'dan, ya da kendilerinden çok önceleri vefat etmiş şeyhlerden Misâl Âlemi'nde ma'nen feyz alarak yetiştikleri söylenmektedir.⁴³

Tasavvuf tarihinde Üveys, Üveysîlik ve Üveysiyyü'l-meşreb gibi ta'birlerle anılan bu yolun ilk defa ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle beraber yazılı ilk bilgileri Feridüddîn-i Attar'ın Tezkiretül-evliyâ'sında görmekteyiz.⁴⁴ Fakat onun ifadelerinden bu terimin daha önceleri de kullanılmakta olduğu anlaşılıyor. Tarih içinde değişik manalara gelmekle birlikte Üveysîliğin ortak özelliklerini şu dört ana grupta toplamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber'in rûhâniyetinden direkt olarak nasip alanlar,
2. Veysel Karânî'nin rûhâniyetinden feyz alanlar,
3. Kendilerinden önce vefat etmiş herhangi bir şeyhin veya kutubun rûhâniyetinden istifade edenler
4. Bizzat Hızır aracılığı ile irşâd edilenler.

Görüldüğü gibi bu dört grupta da ortak olan nokta, daha önce yaşamış birinin rûhâniyetinden feyz almaktır. Çünkü sûfîler nezdinde cismânî sohbet olduğu gibi rûhâni sohbet de vardır. Sâlihlerle manen beraberliklide kemâl elde edilebilir. Ancak bu şuurlu hayatının kuvvetliliği ve şiddetli bir câzibeye kapılmakla mümkündür.⁴⁵ Feyz alınması istenilen mürşidin ruhaniyetine kâmil bir yöneliş ve küllî bir fenâ ile irtibat-ı kalb etmeyi gerektiren bu duruma misal olmak üzere son devir sûfîlerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö.1262/1845)'nin şu ifadeleri de verilebilir: "Misal âlemi'nde arasına Yusuf Sünbül Sinan (ö.936/1529) ile görüşürüm, bazen o benden istifade eder, bazen da ben ondan, istifade ederim. Yine bu âlemde vakit vakit İbn Kemal (ö.1534) ile de görüşürüm, fakat her zaman ben ondan istifade ederim."⁴⁶

Mânevî hallerin bir şeyhden diğerine rabt-ı kalble aktarılmasının usûlü

41 Cami, *age*, s. 35; Parsa, *age*, s. 19.

42 Feridüddin Attar, *Tezkiretül-evliya*, neşr.: Nicholson, Leiden 1905, c. I, s. 23.

43 Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karani ve Üveysilik*, İstanbul 1982, ss. 102-103.

44 Attar, *age*, c. I, s. 24.

45 Parsa, *age*, ss. 18-19; Cami, *age*, s. 35; Haririzade, *age*, c. I, s. 106; Ocak, *age*, s. 94

46 Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1982, s. 93.

diyebileceğimiz Râbîta hakkında Mektûbât'tan sonra en detaylı bilgi veren eser Mevlana Hâlid-i Bağdâdî'nin er-Risâle fi hakkı'r-râbîtası, Abdülhakim Arvâsî'nin Râbîta-i Şerife'si, İbrahim Hilmi el- Kâdirî'nin Medâricü'l hakika fi'r-râbîta'inde ehli't tarîka'sı, Es'ad Sâhib'in Nurü'l- hidâyeti ve'l-irfân'ı ve Mevlana Halid'in halifelerinden Hasan ed-Dûserî'nin er-Rahmetü'l-hâbîta fi isbatî'r-râbîta'sı, Muhammed Sa'id Şeyda el-Cezerî'nin ed-Dâbîta fi'r-râbîta'sı zikredilebilir. Selçuk Eraydın'ın Tasavvuf ve tarikatlarında, Yaşar Nuri Öztürk'ün Kuşadalı İbrahim Halveti'sinde ve İrfan Gündüz'ün Gümüşhânevî Ahmet Ziyaüddîn'inde yukarıdaki kaynaklara istinad ederek verilen değerlendirmeler mevcuttur.

2. Uygulama Olarak Râbîta

Râbîtaya başlamada önce mürid, tam bir taharetle, kibleye karşı namazda oturur gibi oturur. Gözlerini kapar, boynunu büker, içini ve dışını kâmil bir sükûnete bıraktıktan sonra, Cenab-ı Hakk'ı, mürşidinin kendisine ta'rif ettiği zikirlerden birisiyle zikreder. Zikrin manasını derinliğine ve genişliğine tefekkür eder. Kalbini her şeyden arındırarak, zikrini, hâlen şeyhinin yaptığı zikre adapte etmeye çalışır.⁴⁷

Böyle bir edep ve usûle başlanması mutad olan râbîtanı, müridin seviyesi ve meşrebine göre değişen uygulama şekilleri vardır. Müridlere göre farklılık arz eden ve mürşidlerce tercih edilen râbîta tatbikatını, temel noktalar nazarı dikkate alınarak birkaç grupta toplamak mümkündür.

1. Tâlib olan müridin, kâmil ve mükemmel mürşidinin sûretini tam karşısında hayal edip, iki kaşı ortasına bakarak, bu sûretteki rûhaniyetine yönelmesi ve onunla beraber bulunduğunu tasavvur etmesidir. Bu bakış ve bağlanışta kendinden geçme hali başlayınca kadar râbîtayı sürdürmek gerekir.
2. Müridin kendisini şeyhinin heyet ve kıyafetindeymiş gibi tahayyül etmesidir. Sâlik yine kendinden geçinceye kadar bu halini devam ettirir. Öyle ki sâlik bu irtibatıyla, zatını mürşidinin zatında, sıfatlarını ve davranışlarını da mürşidinin sıfat ve davranışlarında yok etmek, şeyhinin ahlâkî üstünlük ve rûhâniyetini kendi sûretinde bulmak mevkîindedir. Zira şeyhin rûhâniyeti kemalleriyle birliktedir. Hiçbir vakit ondan ayrılmaz. Bu rûhâniyet ve beraberlik duygusu iledir ki, davranışlarını şeyhinin huzurundaymış gibi düzenleyen ve huzur edebine riâyet eder gibi hareket eden mürit adım adım, şeyhi gibi olgun olmaya, kemal ve

47 İbrahim Hilmi el-Kadiri, *age*, s. 19.

olgunluk kazanmaya başlar.

3. Mürşidin, mürşidinin sûret, sîret ve ruhâniyetini karşısında arz edip, onu kalbinin tam ortasına indirmek, kalbini uzun ve geniş bir dehliz farz ederek, mürşidini o dehlizde yürüyor ve kendisine doğru geliyor şeklinde tahayyül etmek.⁴⁸ Bu uygulamalardan anlaşılıyor ki râbîta, mürşide duyulan muhabbet ve saygının, huzurunda olduğu gibi gıyâbında a sürdürülmesidir.

Bu uygulamalardan da anlaşılacağı gibi rabîta üç değişik şekilde uygulanmaktadır.

1. Pir'in sûretini hayalen tasavvur etmek,
2. Şeyh'in rûhaniyetini ve sûretini tahayyül etmek,
3. Müridin kıyafet ve şekline bürünerek, kendini mürşid görüntüsünde farzetmek, hat ve hareketlerinde ona benzemeye çalışarak "fenâ fi'ş-şeyh"e alışkanlık kazanmaya çalışmak.

Bu tür râbîta, Kur'ân okumak, namaz gibi ibadetlerde ve günlük davranışlarda müridin kendisini şeyhine benzetmeye çalışması ve böylece şeyhindeki ihlâs ve kemâli takliden de olsa yakalamaya gayret göstermesi demektir. Buna "telebbüsî râbîta" da denilir.⁴⁹ Piskolojide ve eğitimde "Aynileşme, Identification" denilen ve kişilik gelişmesinde önemli bir metod kabul edilen benimseme mekanizmasının tasavvuftaki tatbikatına benzemektedir.

Râbîta'yı, Râbîta-i mevt, Râbîta-i mürşid ve Râbîta-i huzur diye de üç kısma ayırmak ve öylece icra etmek de mümkündür:

1. **Râbîta-i mevt:** Tezekkür-i mevt de denilen bu tür rabîta, ölüm duygusunu bir an bile hatırdan çıkarmamayı hedef alır. Bu durum, düşünce ve davranışları düzenlemek için gerekli olduğu kadar, "ölmeden evvel ölüm" sırrına erebilmek ve bedenimizi ölü gibi farz ederek onu ruh üzerindeki ağırlığı ve bulanıklığını gidermeye çalışmak için de gereklidir.⁵⁰
2. **Râbîta-i Mürşid:** Mürşidin rûhaniyetini, şeyhi aracılığı ile iki kaşının tam ortasında, nurdan bir yumak gibi daima hazır bulundurmak, kalbini onun kalbine yapıştırarak, ondaki yüceliklerin ve hallerin kendi kalbine aktığını tahayyül etmektir.⁵¹
3. **Râbîta-i huzur:** Yukarıdan beri anlatılan râbîta çeşitlerinin asıl gayesi

48 Gümüştanevi, *age*, s. 166; Arvasi *age*, ss. 8-9.

49 Arvasi, *age*, ss. 34-35.

50 Bunun uygulanmasının güzel bir tarifi için bk. İrfan Gündüz, *Gümüştanevi Ahmed Zıyaüddin*, İstanbul 1984, ss. 231-232.

51 Gümüştanevi, *age*, s. 166; Akşehrî M. Emin, *Tarik-i sevab*, yy., ts., s. 5.

budur. Hakk'tan gayri her şeyi akıldan ve hayalden tamamiyle silemek, her an Hakk'ın huzurunda bulunduğu düşüncesini muhafaza etmek ve muhabbetullahâ bürülü bir kalbe sahip olmaya çalışmak demektir. Gözlerin gördüğü, akılların düşündüğü şeyleri bilen Allah'ın huzurunda bulunduğu düşüncesini kaybetmeksizin, "İhsân" derecesine ermeye çalışmaktır. Mürid huzur râbitasına kalbi üzerinde nurdan yazılmış bir mahya gibi etrafını aydınlatan "Lafza-i Celal" hattını tahayyül ve tefekkür ederek başlar.⁵²

Müridin makam ve mertebelerine göre de değişik râbita şekilleri vardır.

1. **Mübtedî mürid:** Her zaman mürşidinin huzurunda ve eli altında bulunduğunu düşünmeli, onun kendisinden ayrılmadığına ve sürekli kendisiyle beraber bulunduğuna inanmalı ve hareketlerini buna göre ayarlamalıdır. Uyurken bile, şeyhinin ayakucunda uyuyormuş gibi uyumalı, mürşide huzurunda iken gösterilmesi gerekli edebi, gıyaben de sürdürmeye çalışmalıdır. Sevgiyle sürdürülmesi gereken bu râbita, "Kişi sevdikleriyle beraberdir." " Herhangi bir topluluğa benzemeye çalışan onlardandır." hükmünce müridi 'fenâ fi'ş-şeyh'e, yani şeyhi gibi olmaya götürür.⁵³
2. **Mutavassıt mürid:** Hayatının her anında Rasûlullah'ın huzurundaymış gibi hareket etmeli. Böylelikle şeyhinde fenâ olma halini daha da iler götürerek, irade, istek ve hareketlerinde en üstün ve en güzel ahlâk sahibi Hz. peygamberin ahlâkına ermeye çalışmalıdır. Bu tür râbitada, aynileşmesi istenen hedef Hz. Peygamberdir. Çünkü O, ümmeti için tek " Üsve-i hasene" ve en güzel modeldir.⁵⁴
3. **Müntehî mürid:** Vuslat mertebelerinin nihâyetine yaklaşmış, sırası ile şeyhinde ve Rasulullah'da fânî olma makamını yakalamış, visâli ve kemâli elde etmeye yaklaşmış müntehî müridlerin râbitası ise " Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir."⁵⁵ âyetinde belirtilen beraberliğin mürid tarafından idrak edilmesidir. Tebessümünden sükûtuna, davranışlarından düşüncesine kadar her şeyine Hakk'ın huzurunda bulunduğu inancı ile düzenlemesidir. Böylece mürid, "Bize şah damarımızdan daha yakın olan Allah " a duyduğu yakınlığı, kuvveden fiile çıkarmış olacaktır.⁵⁶

52 Gümüşhanevi, *age*, s. 166; M. Halid, *age*, ss. 5-6.

53 Muhammed Nuri Nakşbend, *Miftahü'l-kulub*, İstanbul 1301, s. 12.

54 *Aynı eser*, s. 13.

55 el- Hadid, 57/4.

56 Muhammed Nuri Nakş-bend, *age*, ss. 12-14.

Bütün bu söylenenlerden bir netice çıkarmaya çalışacak olursak şunları söyleyebiliriz: “Büyük ve iyi insanlar, insanoğlunun kendiliğinden içten gelen hayranlığını harekete getirerek, başkalarını peşlerinden sürüklerler. Büyük insanlara duyulan bu hayranlık, zihni kabiliyeti geliştirmekte ve insanı, mânevî bakımdan yükselmesine en büyük engellerden biri olan nefsine köle olmaktan kurtarmaktadır. Yüksek fikirleriyle ve başardıkları büyük işlerle ün yapmış olan insanların anıları çevremizde daha temiz bir atmosfer yaratmış gibi görünüyor. Onun içindir ki farkına varmadan amaçlarımızı ulaştığımız gibi bir duygu var içimizde.

“Bana kimi çok beğendiğinizi söyleyin, hiç değilse yeteneklerinizi, zevkiniz ve karakteriniz bakımından, ne olduğunuzu söyleyeyim.” diyordu. Sainte-Beuve. Değersiz insanları mı beğeniyorsunuz? O halde siz de değersiz ve karaktersiz bir insansınız demektir. Zengin insanlara mı hayransınız? O halde maddi bir insansınız demektir? Mevki sahibi kimseleri mi beğeniyorsunuz? O halde bir dalkavuksunuz. Namuslu, cesur ve mert insanları mı beğeniyorsunuz? O halde siz de namuslu, cesur ve mert bir insansınız demektir. İnsanların, henüz etki altında kalabilecekleri bir yaşta değerli kimselere karşı hayranlık duymaya teşvik edilmeleri iyi bir şeydir. Çünkü iyi insanlar hakkında bilgi sahibi olmayan insanların, kötü insanları örnek almaları mümkündür.⁵⁷

“Dr. Johnson’a göre, başkalarının asil davranışlarına içten gelen bir hayranlık duyulması kadar iyi bir şey yoktur. Bu, insanlara çok dost kazandırdığı gibi, insanın cömert, samimi ve ciddi olduğunu, layık olanlara değer verdiğini de gösterir.”⁵⁸

“Yaşayan ya da ölmüş olan büyük adamlara hayranlık duyanların, onların yaptıklarını küçük veya büyük ölçüde yapmak istemeleri normaldir. Savaşçılar, devlet adamları, hatipler, vatan-severler, şairler ve sanatçılar, hepsi kendinden önce yaşamış olanların, belki de farkına varmadan, etkisi altında kalmışlar ya da onların yaptıklarını aynen yapmışlar, onları taklit etmişlerdir.”⁵⁹

Tasavvuf ve tarikatlardaki uygulama biçimi verilen râbîta ile büyük insanlara duyulan hayranlığın, karakterin şekillenmesindeki rolüne işaret eden bu psikolojik tespitler, kişiliğin gelişmesinde taklidin veya başkaları ile aynileşmenin etkisini göstermektedir. İşte râbîta, bu mekanizmanın sistematize edilmiş şeklidir denebilir.

57 Smiles, *age*, ss. 54-55.

58 Smiles, *age*, s. 55.

59 Smiles, *age*, s. 57.

3. Râbıtanın Delilleri

1. "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Bir de sâdıklarla beraber olun. (İmanında, ah-dinde, sözü ve özünde doğru olanları, hakikatten ayrılmayanları tercih edin.)"⁶⁰ âyetinde geçen "sâdıklarla beraberlik" râbıtaya delil olarak ileri sürülmüştür. Hâce Ubeydullah Ahrâr (ö.895/1490) mezkûr âyetin tefsirinde:

"Buradaki kûnû emri, sâdıklarla mutlak manada ve devamlı bir beraberliği ifade eder. Hakikî beraberlik, sâdıklarla aynı mecliste, büyük bir kalp huzuru ile fizik olarak bulunmaktan ibaret olduğu gibi, hükmi beraberlik de, onlarla aynı mekanda beraber olmanın imkansız olduğu zamanlarda, sûret ve sîretlerini giyaben tahayyül ederek, onlarla hayalî, fikri ve zihni bir beraberliği tem'in etmektir."⁶¹

Diyerek sâlih ve sâlihlerle kurulabilecek ruhî ve mânevî beraberliğin delili olarak göstermektedir.

Tasavvuf klasiklerinde, sâlih ve sâdıklarla birlikte bulunmaya, fâsık ve dünya ehli bir arada bulunmaktan sakınmaya ayrı bir önem verilmiş, tabi'atın ve hayallerin sâri olduğu dikkate alınarak,⁶² kişinin bu konuda dikkatli olması tavsiye edilmiştir.

İbnü'l-Mübârek: "İyi arkadaş yalnızlıktan, yalnızlık ta kötü arkadaştan hayırlıdır." "iyilerle dost olan, misk satanla beraber olan gibidir. Onun güzel kokusu diğerine bulaşır. Kötülerle beraber olan da demirci çırağı ile beraber olan gibidir. Onun kiri de diğerine yansır."⁶³ derken bu hususa işaret etmiştir.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in: "Kişi dostunun dini üzeredir. O halde kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin."⁶⁴ "Kişi sevdikleriyle beraberdir."⁶⁵ hadisleri de bu manada yorumlanabilir. "Mü'min mü'nin aynasıdır."⁶⁶ ile Hz. Peygamber'in iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek "Mü'minler bir binanın tuğlaları gibi birbirini destekler."⁶⁷ meâlindeki hadisleri de bu doğrultuda açıklanmıştır.

"İyi şahıslarla dostluk kuran kimse, kendisi kötü bile olsa iyi olur. Çünkü onların himmeti ve sohbeti onu hayırlı bir insan haline getirir. Aksine kötülerle dostluk kuran da, kendisi iyi bile olsa bozular. Çünkü onlarla bir arada bulunan, onların kötülüklerine rıza gösteriyor demektir. Kötülüğe rıza göstermekse,

60 el-Tevbe, 9/119; Bursevî, *Ruhü'l-beyan*, İstanbul 1306, c. I, ss. 966-967.

61 Mevlana Halid, *age*, s. 222.

62 Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'arif*, Beyrut 1966, s. 124.

63 İbnü'l-Mübârek, *Kitabü'z-zühhd*, Beyrut, ts., s. 122; Aynı anlamdaki bir hadis için bk. Buhârî, Zebaih 31, Büyü' 38; Müslim, Birr 146; Ebu Davud, Edeb 16.

64 Tirmizî, Zühhd 45.

65 Buhari, Edeb 96; Müslim, Birr 165; Tirmizi, Zühhd 50; Daavat 98.

66 Ebu Davud, Edeb 49.

67 Buhârî, Mezalim 5, Salat 88; Tirmizî, Birr 18.

sahibini de kötü hale getirir.”⁶⁸

“Arkadaşlık ve sohbetin esası: Nefsin âdetleriyle sükûnet bulması ve alışkanlıkları ile ülfet etmesidir. Bir kimse hangi topluluğun arasına girerse, onların fiillerini kendi âdeti ve itidiyâdı haline getirir. Çünkü ister hak ister bâtil olsun, bütün idare, arzu, mu’amele ve ameller esasen onda mevcuttur. Görmüş olduğu bütün mu’ameleler, arzular ve mailler kendisinde gelişir ve öbür temâyüllere hâkim ve gâlib olur. Sohbetin insan tabiatı üzerinde büyük bir te’siri vardır. Âdetlerin çetin bir savleti ve saldırısı mevcuttur. O derecede ki, insan sohbetle âlim, papağan ta’limle nâtık olur. Riyâzat ve eğitimle at, o derece değişir ki hayvânî âdetleri terk ederek insani âdetler ve alışkanlıklar edinir.”⁶⁹

“Sohbet ve arkadaşlığın kişinin şahsiyet, ahlâk ve karakteri üzerinde derin te’siri vardır. Bir arkadaş diğerinin özelliklerinin, rûhi ve mânevi bir etkilenme, davranışlarında ona uymakla elde eder. İçtimâî bir varlık olan insanın, topluma karışması ve kendine uygun dost ve arkadaş edinmesi tabiidir. Eğer o, fâsık, kötü ve şerli birini arkadaş edinirse, bilmeden ve tedricen onun da ahlâkı bozulur, sıfatları değişir, onların seviyesine inerek özelliklerini elde eder. Aksine iman, takva ve istikâmet sahiplerini dost edinirse kendisi de onların derecelerine yükselir. Nefisini kusurlardan uzaklaştırır. Bu yüzden: “Kişi, dost ve arkadaşlarının ahlâkı ile tanınır.” Hz. Peygamber’in ashâbı sohbetle, tâbî’in ve tebe-i tabî’in de bunlara tâbî olmak ve onları benimsemekle yüksek derecelere ulaştılar.”⁷⁰

Sûfîler arasında “ ihtilât veya muhâlata” denilen bu durum, yararları ve zararları göz önünde bulundurularak:

1. Gıda gibi gerekli ihtilât,
2. İlaç gibi ihtilât,
3. Hastalık ve dert getiren ihtilât,
4. Helak edici ve bitirici ihtilât olmak üzere dört çeşide ayrılmıştır.⁷¹ Hatta Ebu Medyen el-Mağribi (ö.594/1198): “ Kul için en zararlı şey, fiil, söz ve inançlarında Allah’ın sevdiği şeyleri görmediği kimselerle ihtilât etmesidir ”⁷² demiştir.

“Şeyhinin huzuruna giren mürid, onun kendisini eğitecek en yetkili mürşid olduğuna inanmalı ve başka bir şeyh arayışına girmemelidir. Böyle bir arayış, müridin mürşidinden istifade ve istifazasına, sohbetinden etkilenmesi-

68 Hucvirî, *Keşfü'l-mahcub*, s. 485.

69 *Aynı eser*, ss. 481-484.

70 Abdulkadir İsa, *Hakaik anî't-Tasavvuf*, Halep 1384/1964, ss. 27-28

71 Ahmed Ferid, *el-Bahrü'r-raik*, yy., 1986, ss. 73-74

72 Şa'rani, *el-Envarü'l-kudsîyye*, Beyrut 1966, c. II, s. 168.

ne, sözlerin müessiriyetine ve şeyhinin halinin kendisine sirâyetine engel olur. Şeyhinin en kâmil kişi olduğunu bilmek, müşid için değil mürid için önemlidir. Şeyhinin tek otorite olduğuna inanan kişi onun fazilet ve yüceliğini tanır ona karşı duyduğu sevgi ve saygı güçlenir. Karşılıklı ülfet ve muhabbet, mürid ile müşit arasına bir hal yansıma vasıtasıdır. Zira müriddeki sevginin şiddetine göre, müşidinden hal transferi mümkün olur.”⁷³

“Şeyhin edeplerinden biri de: Müritlerinin bid’at ehli ile bir arada bulunmalarının yasaklanmasıdır. Çünkü bunun kalpleri öldürücü olduğu tesbit edilmiştir. Bütün selef-i sâlihın böyle söylüyor. Kendisinde en ufak bir bid’at bulunan kimse ile oturmaktan sakının. Bu hususta hassasiyet göstermeyen ve gevşek davranan kimse, kısa bir süre de onlarla birlikte kalsa, kötülüklerine alışır.”⁷⁴

Yukarıdaki bilgilerden, sâlih ve sâdıklarla öncelikle fizîkî, bunun mümkün olmadığı zamanlarda da “arada bir sevgi bağı oluşturmakla” kurulacak rûhî mânevi beraberliğin, kişinin eğitimi açısından ne kadar gerekli görüldüğü anlaşılıyor. Buna istinâden râbitayı, “Allah’a, O’nun Rasûlüne ve Cenâb-ı Hakk’ın velî kullarına duyulan sevgi bağı” şeklinde açıklayanlar olmuştur.⁷⁵ Çünkü sevgi öyle bir cazibedir ki, ya seveni sevilenin yanına çeker, ya da sevileni sevenin yanına götürür ve arada bir vuslat ve bütünlük hali meydana getirir. “Değil mi ki gâye kavuşmak ve buluşmaktır. İstersen sen onu bul, ister o seni bulsun, bir fark yok.”⁷⁶ “Seven ve seçen, kendinde bulunan vasıflar dolayısı ile karşısındakini sever. Melek meleği, şeytan şeytanı, şeyh şeyhi, çocukta çocuğu sever.”⁷⁷

İmâm Gazzâlî “insan tabiatının çevredeki söz, iş ve hareketleri çalmasını oldukça tehlikeli bir hastalık” diye niteleyerek şunları söylemektedir: “Akli başında fazîlet sahibi insanlar bile bu hastalıktan kendilerini zor kurtarabilir. Nerede kaldı ki gâfiller. Bundan dolayı insan, içinden hareketlerini benimsemediği halde, kötü kimselerle fazla düşüp kalkmamalıdır. Eğer bu gibilerle fazla düşüp kalkarsa, kendinde büyük değişiklikler hissetmeye başlar. Önceden hoşuna gitmeyen bu çirkin hareketlere yavaş yavaş alışır ve artık onlara aldırış etmez olur. Zira kendini bu kötülüklerden alıkoyan şey, onları kendisinin büyük bir suç sayması idi. Bunun için zenginlerle düşüp kalkan kendi varlığını

73 Amir en-Neccar, *et-Tasavvufu'n-nefsi*, Kahire 1977, ss. 411-412.

74 Şa'rani, *age*, c. II, s. 171.

75 Ö. Zıyaüddin Dağıstanî, *Tasavvuf ve Tarikarlarla İlgili Fetvalar*, çev.: İ. Gündüz, Y. Çiçek, İstanbul, ts., s. 147.

76 Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizi, *Ma'arif*, çev.: A. Gölpmarlı, Ankara, ts., s. 40; İbnü'd-Debbağ, *Meşariku'l-envar*, Beyrut 1379/1959, ss. 11, 20.

77 İbnü'd-Debbağ, *age*, s. 53; Amir en-Neccar, *age*, s. 417.

küçümser ve hiç mesâbesinde görür. Yoksullarla düşüp kalkanlar da, ellerindeki nimetlerin kadrini bilir. İtaat edenlerle isyan edenlere bakmak ta aynıdır. Bu fitrî bir te'sirdir. Ashab-ı kiram ve tebe-i tabî'inin ta'at ve ibâdetlerini düşünenler, kendi ibadetlerini küçümser ve onları küçük görürler. Kendi ibadetlerini küçümseyenlerse elbette onlara uymak için gayret sarfeder. Kendisine çekidüzen vererek ibadetlerini arttırmaya çalışır. Aksine dünya adamlarına bakan, onların Allah'tan yüz çevirip isyana daldıklarına nazar eden kimsenin de iyilikleri kendi gözündeki büyür ve kendisini beğenmeye başlar. İşte o zaman helak olur. Tabiatın değişmesinde, iyilik ve kötülükleri dinleyip duymak ta yeterlidir. Nerede kaldı onları göz ile görmek. Bu inceliğe dikkat etmek sayesinde Hz. Peygamber'in: "*Sâlihler hatırlandığında, ilahi rahmet iner.*"⁷⁸ hadisinin sırrı anlaşılabilir. Sâlihler hatırlandığı zaman şüphesiz böyle bir rahmet iner. Ancak gönülden onlara uyma ve onların izinden gitme arzusu ile kusurlarını giderme isteğinin uyanması hâsıl olur. Rahmetin sebebi iyi işlerdir. İyi işlerin sebebi de onlara heves etmektir. Onlara heves etmenin âmîli de, sâlihleri iyi halleri ile anmak ve hatırlamaktır. Bu hadisin mefhûm-ı muhâlifî de, kötüler anıldığında la'netin inmesidir. Çünkü kötüler ve kötülükleri çokça anmak, insana kötülük yapmayı kolaylaştırır. Bu da la'neti gerektirir. La'netse Allah'tan uzak kalmak demektir. Rahmetten uzak kalmanın başlangıcı isyâna dalıp Allah'tan yüz çevirmek ve meşru olmayan bir yolda dünyalık ve şehvet peşinde koşmaktır. İsyânın kaynağı da onu küçümsemektir. Küçümsemenin sebebi ise, onu çok dinlemek yüzünden onunla ünsiyet peyda etmektir. İyileri ve kötülerini sadece anmanın ve hatırlamanın neticeleri bu olursa, ya onları görmek ve aralarında bulunmanın sonuçları ne olur?"⁷⁹ Burada da görüldüğü gibi Gazzâlî, sâlih ve sâdikların anılıp hatırlanmasının kişilerin eğitilmesi açısından yararlı olduğuna dikkat çekiyor. Buna göre râbitanın böyle bir bağlantıyı te'minen teessüs ettiği söylenilebilir. Kaldı ki modern ve tecrübî psikoloji de bu tesbitleri doğrular mahiyettedir. Şöyle ki:

"Örnek alınan her enerjik karakterde bir bulaşma hassası ardır. Güçlü insanlar, zayıf insanlar için bir ilham kaynağıdır. Sanki onları peşlerinden gitmeye zorlamaktadır. İleriye atılan bir kumandanın, hücum katılmada, askerleri üzerindeki sürükleyici rolü buna misal olarak verilebilir. Büyük bir lider, aynı karakterde olan insanları bir mînatın demiri çektiği gibi çeker."⁸⁰

Kâinatı ancak alakalar bakımından öğrenmemiz kabildir. Eşya başlı başına mücerred olarak hiçbir şey değildir. Atom bile herhangi bir teşkilat dokusunda

78 Aclunî, *Keşfü'l-hafa*, c. II, s. 70.

79 Gazzâlî, *İhya*, c. II, ss. 591-592.

80 Smiles, *age*, s. 18.

mana kazanıyor. Mesela: Karbon atomları, muayyen bir alaka şeklinde kömür, diğer bir alaka şeklinde ise elmas oluyor. Bizi biz eden şey, başkalarıyla olan alakalarımızdır. Sadece kafalarımız değil, şahsiyetlerimiz, hislerimiz, bütün kıymetlerimiz, benliğimiz, üzerinde kuvvetli izler bırakan şahsiyetlerin te'siri neticesidir. Yalnız yiyeceğimiz ve sığınacak yerimiz için değil, elde ettiğimiz kültür ve akıl, karakterimiz ve bizim "öz benliğimiz" için başkalarına dayanmaya mecburuz.

Başkalarının aynı olmak ameliyesi vâsıtası ile yavaş yavaş kendimiz oluruz. Yani biz tahmin edemeyeceğimiz derecede bizden evvel gelen babalarımız, analarımız kardeşlerimiz, amca, teyze ve amcazadelerimiz gibiyiz. İçtiğimiz sütle, sadece maddi gıda almakla kalmıyor, etrafımızda bulunanların örneklerini, ideallerini, reaksiyonlarını, hal ve vaziyetlerini de yutuyoruz. Mânevi mefhûmuyla kahramanlarımızı hazmediyor ve onların hayat tarzlarını kısmen kendi hislerimizin hamuru haline koyuyoruz. Çünkü dünya yüzünde bulunan benzetme kabiliyeti yalnızca insanoğluna hastır. Bu kudretse insanoğlunun hem faciası hem de şerefi olmuştur."⁸¹

Her evliyânın ve her günahkâr kimsenin, ömründe hiç görmeyeceği insanlar üzerinde etkisi vardır. Çünkü söz ve hareketlerin, her yerde bulunan beşer tabiatını yumuşak balçığı üstüne damgası basılır. Hepimiz, kendi ruhumuzun dokusuna karıştırmak üzere başka şahsiyetleri benliğimize alırız. İnce ve ekseriyetle gayr-ı meş'ûr olan bu aynileşme ameliyesi, bizim hiçbir zaman yalnız ve ayrılmış halde bulunmadığımızı ifade eder ve yine inanmak istemediğimiz bir derecede bizim, muhitimizin yarattığı ve kahramanlarımızın mahsulü mahluklar olduğumuzu gösterir. Şahsiyetimizin, kendi kendini yaratan bir madde olmak şöyle dursun, beşikten mezara kadar, başka şahsiyetlerin tezgâhında dokunan bir kumaştır. Canımızın meskeni olan beden, başkalarının bizim için tedarik ettiği tuğlalardan yapılmıştır. "... Hallerimiz, hareketlerimiz, sesimizin tonu, te'sirimiz altında bulunan çocukların ve büyüklerin hislerine şekil verir. Bizi taklid veya bizim gibi olmakla başka şahsiyetler şekil alır."⁸²

"Nasıl vücudumuzu yediğimiz etten gıdasını alıyorsa, ruhumuz da gıdasını gördüklerinden almakta ve biz beraber yaşadığımız kimselere göre farkına varmaksızın, faziletli ya da kötü insan olmaktayız"⁸³

"Kiminle gezersen onunla anılırsın" derler. Akıllı kimse sarhoşla, kibar insan kaba insanla arkadaşlık etmez. Ahlâksız kimselere dostluk kurmak zevksizliktir. Kötü eğilimli olmaktır. Bunlarla olan ilişkiler sıklaşınca ahlâk çöküntü-

81 Liebman, *age*, ss. 63-64.

82 *Aynı eser*, ss. 61-62.

83 Smiles, *age*, s. 50.

sü kaçınılmaz olur. Seneca:

“Böyle kimselerle konuşmak çok zararlı olur. Çünkü bu konuşmalar, o anda etkisini göstermiş olmasa bile içimizde tohumunu atar ve onlardan ayrıldıktan sonra peşimizden gelir.” Yüksek karakterli kimselerle arkadaş olunuz. O zaman siz de yükseldiğinizi hissedeceksiniz. Bir İspanyol atasözü vardır: Kurtlarla beraber yaşarsanız, ulumasını öğrenirsiniz.”⁸⁴

“Biz derin manasıyla başka insanlarla olan alakalarımızın eseriyiz. Neşelinin huzurunda neşeleniriz. Malumatlının huzurunda zihnimiz harekete geçer. İyi bir ressamın huzurunda, sanat ihtişamının bir nebzesini görürüz. Kendilerini keşfedecek ve yeryüzüne çıkacak elleri bekleyen zengin cevherle dolu büyük madenler gibiyiz.”⁸⁵

“İnsanlarının yaptıkları o kadar bulaşıcıdır ki, bütün çevresindekiler mutlaka onu etkisi altında kalmakta ve farkına varmadan onun seviyesine yükselmekte veya inmektedir. Yapılan iyilik daima iyilik getirir. Bu değişmez bir kuraldır. Karakter sahibi bir insanın etkisi yaygın olur. Bir doğu efsanesine göre: Güzel kokulu toprak; “buraya gül ağacı dikilinceye kadar ben alelâde bir topraktan başka bir şey değildim.” demiştir. Canon Moseley: İyiliğin ne kadar iyilik getirdiği şaşılacak şey doğrusu. İyi ya da kötü olan hiçbir şey yalnız değildir. Çevresindekileri iyi ya da kötü yapar. İyilik de kötülük de havuza atılmış bir taş parçası gibidir. Suda halkalar meydana getirir. Bu halkalar büyüye büyüye kenara ulaşır ve böylece çevredekiler etkilenir. Onlarda çevresindekileri etkilerler.” diyor.⁸⁶

“Aynîleşme” veya “grup psikolojisi” diyebileceğimiz bu durumunun, kişilerin davranış ve tutumlarını değiştirdiği⁸⁷ kesinlikle bilindiğine göre sûfilerce benimsenen râbıtanın, bu gayenin tahakkukuna mâtuf, mekanizma olduğu ileri sürülebilir. Burada çoğunlukla maddi beraberlik söz konusu ediliyorsa da, bunun tabii bir devamı niteliindeki mânevî beraberliğinde aynı neticelerin usulündeki rolü inkâr edilemez. Çünkü gayretli ve enerjik insan farkına varmadan başkalarını peşinden sürükler. Onun verdiği örnek bulaşıcıdır. Herkes onu taklit etmek ister. Bu bir elektrik akımı gibidir. Telin bir ucunda verildi mi öbür ucundan şerare olarak çıkar. Büyük ve iyi insanlar insanoğlunun kendiliğinden içten gelen hayranlığını harekete geçirerek başkalarını beraberlerinde sürüklerler. Büyük insanlara duyulan bu hayranlık zihnî kabiliyetleri geliştirmekte ve insanın mânevî bakımdan yükselmesine en büyük engellerden biri olan nefesine

84 *Aynı eser*, s. 48.

85 *Liebman, age*, s. 115.

86 *Smiles, age*, s. 51.

87 *Rasim Adasal, Yeni Medikal Psikoloji*, İstanbul 1977, ss. 258, 899; *Köknel Özcan, Kişilik*, İstanbul 1982, ss. 197, 390-391; *Krech, Crutchfield, Ballachey, Cemiyet İçinde Ferd*, çev.: Mümtaz Turhan, İstanbul 1970, s. 354.

köle olmaktan kurtarmaktadır.⁸⁸ Sevgi bağı ile sağlanan bu irtibata Erich Fromm : “Kişiyi diğer insanlardan ayıran duvarları yıkan, onu diğerleri ile birleştiren insanın içindeki en etkin bir güç”⁸⁹ olarak niteliyor.

Son devir sûfîlerinden Kuşadalı İbrahim Halvetî’ye göre, Yaratıcı kudretle irtibata getiren bir disiplin olarak râbîta, akıl ve vasıta üstü tüm bilgileri elde edilmesini te’min eder. Yaşanan hallere önem veren bir ilim olan tasavvufun, ancak o hali gerçek anlamda yaşayanlarla kurulacak bir beraberlik neticesinde mümkün olan transferle sağlanabileceğini ileri sürer. Hallerin sirâyeti veya duyguların yansıması diyebileceğimiz râbîtanın sevgi ile birlikte ve devamlı olmasını şart koşar. Sürekli râbîtayı (râbîta ale’ d-devam) esas alan Kuşadalı’nın tefekküründe râbîtanın zamanı ve mekânı yoktur. Her zaman ve her yerde yapılabilir.⁹⁰

Râbîta esnasında mürşidin vücûduyla “teşahhus “ etmesi şart değildir. Sîmasının hatırda tutulması yeterlidir. Fakat bu “sîma” meselesi üzerinde en çok durulan noktalardan biridir. Kuşadalı’ya göre mürşidin sîmasını bizzat görmek icab eder. Âmâ olanlarsa mürşidin sesiyle yetinebilirler. Fakat sesin de bizzat duyulması gerekmektedir. Bu iki mazhariyete nâil olmayanlar başkalarının sîmayı veya sesi tarifi ile râbîta edemezler. Bu düşünce iledir ki o,ölmüş kişilere râbîtayı faydasız görmekte ve yasaklamaktadır.⁹¹ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdi ise vefat etmiş bir mürşiddin de râbîta ile feyz alınabileceği, bu gibi hallerde müridin mürşidin kabrine tam bir taharetle yaklaşp selam verdikten sonra, mezarın ayakucuna boynu bükük bir şekilde durarak, bir “Fâtihâ” on bir “İhlâs” ve bir “Âyetü’l kürsi” okuyup sevabını ölünün ruhuna hediye eder. Sonra onun maneviyatına teveccüh, güç ve düşüncelerine yoğunlaştırmakla bunun gerçekleşebileceğini söyler.⁹²

2. “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve O’na yaklaşmaya vesile arayın ve onun yolunda savaşın. Ta ki muradınıza eresiniz.”⁹³ Bu âyette geçen “vesile”nin umûmî olduğu ve râbîtanın bu vesilelerden biri olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁹⁴ Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçen “vesile” terimi Allah’a yak-

88 Smiles, *age*, s. 54.

89 Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, çev.: İştan Gündüz, İstanbul 1982, ss. 28-29.

90 Y. Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1982, s. 85.

91 Aynı eser, s. 85.

92 Mevlana Halid, *age*, s. 320.

93 el-Maide 5/35; ayrıca bk. Arvasi, *age*, s. 9; Sa’id Seyda el-Cezeri, *ed-Dabîta fi’r-rabîta*, yy., 1377/1957, ss. 14-15; İbrahim Hilmi el-Kadiri, *age*, s. 35; Bursevi, *Ruhü’l-beyan*, İstanbul 1306, c. I, ss. 560-561.

94 el-Cezeri, *age*, s. 11; Mevlana Halid, *age*, s. 7; Arvasi, *age*, s. 9; İbrahim Hilmi el-Kadiri, *age*, ss. 26-39.

laşmak için yakınlığından istifade edilen şey⁹⁵ anlamında kullanılmakta ve Allah'a rağbet eden kimseye de 'vâsil' denmektedir.⁹⁶ Allah'a yaklaşmak gayesiy-le başka şeyleri, özellikle Hakk'a yakınlığı ile bilinen ve "görüldüklerinde Allah'ı hatırlatan"⁹⁷ kimseleri aracı koymaya da tevessül adı verilmektedir.

Bu âyette geçen vesîle ve tevessülün sâlih amel veya ibadetlerden biri ile yapılması gerektiği konusunda âlimler ittifak etmiş, sâdik ve sâlih zatlarla tevessül konusunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Râbita konusu tenkid edenler en fazla zatlarla yapılan tevessüle karşı çıkanlar olmuş ve mesele her iki tarafın görüşlerini ihtiva eden eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁹⁸

Sâlihlerle tevessülü kabul edenler mutlak anlamda vesîlenin hem şahıslara, hem de amellere şâmil olacağını söylemiş ve bunu sünnetin Kur'ân-ı Kerim'i tefsir fonksiyonundan istifade ederek, Hz. Peygamber ve ashâbının uygulamasıyla delillendirmişler, "âyetteki mutlak ifadeyi sınırlamanın ancak bir delille mümkün olabileceğini, Kur'ân-ı Kerim'de ise böyle bir kaydın bulunmadığını"⁹⁹ iddia ederek râbitayı vesilelerden biri saymışlardır.

Karşı çıkanlar ise, şirke sebep olur ve tevhid akidesini zedeler düşüncesinden hareket ederek câiz görmemişler, mezkûr vesîlenin ancak iman ve sâlih amelle yapılabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁰ Özellikle İbn Teymiye (ö.728/1327), vefatından sonra, değil sâlihlerden Peygamber'den bile kabri başında istiğfar, dua ve şefaât dilemenin hiçbir imama göre meşrû olmadığını sonradan bunu iddia eden bazı alimlerin ise elinde şer'î hiçbir delilin bulunmadığını söyler.¹⁰¹ Savunanlarsa: "Biz her peygamberi, sancak Allah'ın izniyle kendisine itaat olunmak için gönderdik. Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelip, Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı tövbeleri ziyadesiyle kabul edici ve çok esirgeyici bulacaklardı."¹⁰² âyeti "Bana salat ü selâm getiren

95 el-Cürçani, *Ta' rifat*, Dersa'adet 1318, s. 171; el- Isfahani, *age*, s. 821; Asım Efendi, *age*, c. IV, s. 137; İbn Manzur, *age*, c. VI, ss. 4837-4838.

96 Isfahani, *age*, s. 821; Asım Efendi, *age*, c. IV, s. 137; İbn Manzur, *age*, c. VI, ss. 4837-4838.

97 İbn Mace, *Sünen*, Zühhd 4.

98 Takkiyyüddin es-Sübki, *Şifaü's-sakam fi ziyaret-i hayri'l-enam*, Haydarabad 1315; Zehavizade Cemil Sıdkı, *el-Fecrü's-sadık fi reddi ala münkiri't-tevessül*, Mısır 1323; Hamdullah ed-Dacvi, *el-Besair li-münkiri't-tevessül bi-ehli'l-mekabir*, İstanbul 1984; Yusuf b. İsmail en-Nebhani, *Şevahidü'l-hakk fi'l-istiğase*, Mısır 1385; Muhammed el-Fakiyy, *et-Tevessül ve'zziyara*, Kahire 1388/1968; Muhammed Ahmed el-Âlemi, *Hel mine's-şirki't-tevessül*, Mısır 1986; Musa Muhammed Ali, *Hakikatü't-tevessül ve'l-vesile*, Beyrut 1985; İbn Teymiyye, *Kaidetün celile fi't-tevessül ve'l-vesile*, Beyrut 1390.

99 Sübki, *age*, s. 119; ez-Zehavi, *age*, s. 55; Zahid el-Kevseri, *Makalat*, Humus 1388, s. 478.

100 İbn Teymiyye, *age*, s. 14.

101 İbn Teymiyye, *age*, ss. 75-76.

102 en- Nisa 4/64.

beni Allah'a vesile kılanlara şefaetim gerçekleşir."¹⁰³ "Vesile, Allah katında kendisinden daha üstün bir derece bulunmayan bir mertebedir. Allah'tan size beni, vesîle kılmasını isteyin"¹⁰⁴, "Allah'tan beni vesîle kılmasını dileyin. Dünyada bu istekte bulunan her kula kıyâmet günü şahit ve şefaatchi, olurum."¹⁰⁵, "Allah'tan beni size vesîle kılmasını isteyin." şeklindeki bir hitap karşılığında, ashâb: "Vesîle nedir? Ya Rasûlallah" diye sordular. O da : "Cennetteki derecelerin en yükseğidir. Bu dereceye ancak bir kişi ulaşabilir. Ben de o kişinin ben olmasını istiyorum."¹⁰⁶ hadislerini delil olarak ileri sürüp düşüncelerini haklı göstermeye çalışmışlardır.

Ne var ki zamanımızda çarpık uygulamalara varan vesîle ve vâsita ile gâyeyi birbirine karıştıranları görünce İbn Teymiyye taraftarlarını da hak vermemek mümkün değildir.

Hz. Peygamberin adı anıldığında salât ü selâm getirmenin gerekliliği ve bunun kişi ile peygamber arasında bir sevgi ve saygı bağı oluşturacağı ve böylece kulun Hz. Peygamber'e olan sevginin artacağı da bir tür râbîta olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁷ Hasan b. Ali'den rivâyet edilen şu haberde bu manada dikkat çekicidir: Süfyân b. Vekî, Hasan b. Ali'den naklen bildirdiğine göre o şöyle demiştir: "Dayım Hind b. Ebî Hâle'den Hz. Peygamber'in hilyesini sordum. Çünkü O, Hz. Peygamberi en iyi tasvir edenlerden (Vassâf-ı Nebiy) biriydi. Ben de O'nun Hz. Peygamber'i tasvir etmesini arzuluuyordum ki bu vasıfları dikkate alarak Hz. Peygamber'le bağlantı kurabileyim." O da anlatmaya başladı."¹⁰⁸ Mezkûr ifadeler dikkate alındığında, şemâil hadislerinin yazılı hale getirilmesinde ve özellikle hilye'lerin evlerin başköşesinde asılı bulunmasında Hz. Peygamber'le canlı bir irtibâtın kurulması düşünüldüğü söylenilebilir. Hatta burada: "Sizden yaşayan kimseler, müslümanlar arasında pek çok ihtilafın zuhur ettiğini görecekler. Size, benden sonra benim ve râşid halifelerimin sünnetine sıkı sıkıya yapışmanızı tavsiye ederim."¹⁰⁹, "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz."¹¹⁰ hadislerinden Hz. Peygamber'den başka, O'nun sohbetinden feyiz alan ashâba ve onların sünnetine ittibâ'ında kurtarıcı olacağına işâret

103 Ebu Davud, Salat 36.

104 İbn Hanbel, Müsned, c. III, s. 83.

105 Suyutî, Cami'ü's-sağîr, c. II, s. 28; Heysemi, Mecma' u'z zevâid, c. I, s. 333.

106 Tirmizî, Menâkıb I; İbn Hanbel, age, c. II, ss. 265, 365; ayrıca bk. Sübki, age, s. 46; en-Nebhani, age, s. 97; Kevseri, age, s. 487.

107 A. Ferid, el-Bahrü'r-raik, yy., 1986, s. 105.

108 Ebu İsa et-Tirmizî, Havle's-şen Gili'l-Muhammediyye, neşr.: Mahmud Sami Bey, Kahire 1367/1948, ss. 17-18.

109 A. Ferid, age, ss. 12-15.

110 Beyhaki ve Deylemi'nin İbn Abbas' tan rivâyet ettiği bu hadis için bk. Acluni, Keşfü'l-hafa, Beyrut 1351, c. I, s. 132.

edildiği anlaşılabilir. Hatta Hz. Ömer'in: "Allah'ım! Sana Peygamber'imizin amcası (Abdullah B. Abbâs) ile tevessül ediyoruz."¹¹¹ dediği nakledilir. Duası reddolunmayan kişilerin hadislerde sıralanması ve fazilette kişilerin farklı yapılarında sâlih ve sâdiklarla tevessül edilebileceğini gösterir.

3. "De ki eğer siz, Allah'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki Allah a sizi sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün. Allah gafûrdur, rahîmdir."¹¹² Bu âyet-i kerîmede geçen "ittibâ"ı, benimseme ve aynileşme anlamında bir uyma manasında ele almışlar ve böyle bir uymanın da ancak madden ve manen görmekle gerçekleştirilebileceğini kâil olmuşlardır.¹¹³ Kelimenin bizzat kendi sîgasından da anlaşıldığı gibi "ittibâ" sıradan bir tâbi olma değildir. Tâbilikte peşinden gitmek gerektiği halde "ittibâ"da bir iç içe girme hadisesi vardır. Çünkü Hz. Peygamber'e gerçek anlamda duyulan bir sevgi, ancak O'nu hâlen, kâlen, amelen, ahlâken, sûreten, sîreten ve akîdeten benimsemek ve sünnetine uymakla tahakkuk eder. Peygamber'e ittibâ'nın tam ve hakîki olması, bânının, sırrın, kalbin, nefsin, Hz. Peygamber'in bânına tıpa tıpa uyması ile mümkün olur.¹¹⁴ Elmalı ise "Vahdaniyet-i ilâhî şahsiyet-i Muhammediyye'de değil, şahsiyet-i Muhammedî vahdâniyet-i ilâhiyye'de fânî olduğu için O'na kemal-i muhabbetle ittibâ, yine O'na en güzel şekliyle uymak demektir."¹¹⁵ şeklinde açıklamıştır. Bursevî de Lokman Sûresi'nin 15. âyetinde geçen "ittibâ"ı açıklarken: "Bu âyette kâfir ve fâsiklarla sohbetten sakındırma ve sâlihlerle sohbe teşvik vardır. Çünkü kişilerin bir araya gelmesi bir etkileşimi gerektirir. Tabiatlar cezbedici, hastalıklar sârîdir."¹¹⁶ ifadelerini kullanmıştır. Gerek "ittibâ"ın kelime anlamını veren kaynaklar,¹¹⁷ gerekse tefsirlerden naklen verdiğimiz yukarıdaki bilgiler, bu terimin psikolojideki "İdentification"la aynı anlama geldiğini gösterebilir. Zira sûfilere göre ma'rifet yolu, ya ilâhi bir cezbe, ya da kâmil bir mürşid elinde seyr ü sülûka girmekle elde edilir.¹¹⁸ Nitekim Hâkim Tirmizî:

"Sûfiler yoluna nazârî bir tefekkür ve akli bir unsurla ulaşılamaz. Çünkü bu, kalbde kitap ve sünnete uymakla hâsıl olan bir nurdur. Bu yolda her şey zan ve tahminle değil yakînle elde edilir. Kitap ve sünnete, menhacen, sülûken, fikren ve amelen eksiksiz bir ittibâ ile sahip olunur. Ardından gelen iman ve takva nuru kalbi kuşatır ve kişinin amel ve tasar-

111 Şevkani, *Tuhfetü'z-zakirin*, Beyrut, ts.,s. 37.

112 Al-i İmran 3/31.

113 Mevlana Halid, *age*, ss. 241-242; Muhammed b. Abdullah el- Hani, *el-Behcetü's-seniyye*, Kahire 1319, s. 44; İbrahim Fasih, *age*, ss. 29-30.

114 Bursevî, *age*, c. I, ss. 318-319; Elmalı, *age*, c. II, ss. 1076-1080.

115 Elmalı, *age*, c. II, ss. 1076-1080.

116 Bursevi, *age*, c. III, ss. 52-53; Elmalı, *age*, c. VI, s. 3846.

117 Firuzabadi, *Besair*, c. II, s. 99; Asım Efendi, *age*, c. III, ss. 198-199; Isfahani, *age*, ss. 95-96.

118 Abdurrahman Umeyre, *et-Tasavvufü'l-islami*, Kahire 1977, ss. 18,19, 54.

ruflarına yön verir.”¹¹⁹

Hz. Peygamber'in vârisi olma ilmi de denilen bu ilim, belli bir eğitim ve öğretim, ya da nazarî bir tefekkürle öğrenilemez. Aksine sûfinin davranış, söz ve hallerinde Hz. Peygamber'i taklidi ve O'nun verâsetine ermesi, kesben değil de irsen bu ilme sahip olmasının neticesinde hâsıl olan bir keşifle tahakkuk eder.¹²⁰

İbn Arabî ise: “Bu ledünnî ilim, Hz. Peygamber'e tâbî olma ve O'nun fiil, söz ve hallerine ittibâ' etmenin bir sonucudur. Âriflerse bu ilmin sahipleridir. Çünkü onlar Peygamberlerin kademleri üzerinde seyrederek. Mezkûr ittibâ' ise, Hz. Peygamber'in yaptığı ve yaşadığı her şeyi aynıyle yapmak, ibadet, evrad ve tâ'atı aynıyle uygulamak neticesinde tamam olur.”¹²¹ derken bu noktaya işaret etmiştir. İlmin yaşanan ve yaşanması gereken şeklini, fi'lî bir tevatürle nesilden nesile aktarılan şekliyle bizzat yaşayanlardan görerek almak demek olan ittibâ, bu yönüyle râbitaya delil olarak gösterilmiştir.

Kişilerde engellenmesi gereken bazı hallerin önüne geçmek için psikolojide çok kullanılan ve oldukça da etkili olan yollardan biri de ferdin bir başka şahıs veya grupta aynîleştirilmesi ve kendini onlarla aynı görmesidir. Sahne sanat-kârlarının kazandıkları hayranlık kenar mahallelerin inkisara uğramış ferdleri için bir kazanç olur.¹²² Dindeki rûhî bir mekanizma olan benimseme ve projeksiyon yolu ile peygamberler, büyük imamlar ve azizler kuvvetle benimsenmek suretiyle, günümüze kadar kitlevî kuvvetli imanlar halinde devam edegelmiştir.¹²³ Karakter oluşumunun ilk başlangıcında tahliller ve görenekler, daha sonra da oedipus kompleksi döneminde başlamak üzere duygusal benimsemeler (İdentification) şeklinde gelişir. Çocuklar çevresindekileri, özellikle prestijli ve otoriter kişileri (ana-baba, öğretmen ve liderleri) benimsemeye başlar. Bu kişilerin ya da basın-yayın organları ile takdim edilen kişilerin karakter bakımından iyi örnekler teşkil etmesi toplum terbiyesi için çok önemli bir problemdir.¹²⁴

Güçlü ve kuvvetli bir babayla kendi özdeş tutması çocuk için önemli bir görev kaynağıdır. Çocuk özdeşleşme yoluyla modelden kendine yeterli düzeyde güç aktarmaktadır. Okul çağıyla birlikte anne ve baba bir dereceye kadar ikinci plana düşerken, öğretmenin ön plana geçtiği görülür. Ergenlik öncesinde

119 A. Umeyre, *age*, s. 53.

120 İbrahim Hilal, *et-Tasavvufü'l-islamî*, Kahire 1979, ss. 145, 146, 162.

121 *Aynı eser*, ss. 153, 156, 157.

122 Krech-Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, çev.: E. Güngör, İstanbul 1980, s. 80.

123 Rasim Adasal, *Yeni Medikal Psikoloji*, İstanbul 1977, s. 258.

124 Adasal, *age*, s. 899.

arkadaşlar ve mensup olunan grubun üyeleri birincil etki kaynağı haline gelir. Bu arada çocuk, yakın çevresindeki bir yetişkini, akrabasını da model alabilir. Ergenlik dönemi ve sonrasında ise tanınmış bir sporcu, sinema yıldızı, yaşayan ya da geçmişte kalmış ünlü kişiler gençlere model olur. Kişiliğin gelişmesinde yararlı ve önemli etkileri olan özdeşleşme (Aynileşme, benimseme veya İdenfıtication) bazen uyumsuzluğa yol açabilecek biçimde de kullanılabilir.¹²⁵

Aynileştirmenin, şahıslar arası davranış vasıflarının meydana gelmesinde oynadığı rol âşikârdır. Bir kimsenin, bir ferd veya grubu model olarak alıp kendisini ona benzetmeye çalışması çok önemlidir. Kişi aynileştirme dolayısıyla başka bir ferd veya gruba ait vasıfları benimser ve böylece benzeri davranışlarda bulunur.¹²⁶ Ferdlerde istek uyandırma çok defa düşüncenin mahsûlüdür. Bu, bilhassa hayal kurma, gündüz rüyalarına dalmalarda rastlanan otictik düşüncenin bir özelliğidir. Tahayyül ve tasavvur neticesinde uyanan ve gittikçe şiddetlenen istekler, tatmin edilmek üzere ferdi gerçek hayatta harekete geçmeye zorlar. Duyu organlarının muvakkat bir zaman için tembihlerden mahrum kalması, isteklerin a'zami ölçüde uyarılmasına sebep olur. Bu esnada ferd, kendi kendine hayal ve düşüncelerin devamlı alkışı dolayısıyla her nevi tatmin objeleriyle dolu, zengin ve geniş bir çevre veya beğendiği birini tasavvur edebilir.¹²⁷

Özdeşleşme denilen şey, Ben'in yabancı bir Ben'in kimliğine girmesidir. Birinci Ben, bazı görüş noktalarında öbürü gibi davranır. Onu kısmen kendine mal eder. Özdeşleşme, başka bir kişiye bağlanmanın en eski belki en önemli biçimidir.¹²⁸

Hayatın bütün sosyal basamaklarında ve her yerde bu benimseme mekanizması faaliyet halindedir. Aynileşme ruha sulh, âhenk, tatmin ve saâdet bahşeder. Bu basit bir taklit değildir. Zira olağan taklidler modalarda olduğu gibi çabucak söner. Oysa benimseme süre içinde devam ederek bir itiyâd biçimini alır. Hatta insanın şahsiyet kalıbını teşkil eder. Bunun yaratıcı muhayyile ile de ilgisi vardır. Bizi başkaları gibi hissetmeğe, görmeğe, düşünmeğe ve felaketlerde bile onlarla yan yana yürümeye sevkeder. Bu durum hayatın her anında ve toplumun bütün sosyal müesseselerinde daima görülen bir gerçektir.¹²⁹ Verilen bu psikolojik açıklamalar, aynileşmenin insan hayatında fiilî bir vakı'a olduğunu göstermektedir. Tasavvufta, ideal olarak Hz. Peygamber'i ve O'nun ahlâkını

125 Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, ss. 186-189.

126 Mümtaz Turhan, *age*, ss. 205-206, 223.

127 M. Turhan, *age*, ss. 142-143.

128 Freud, *Psikanaliz Üzerine*, çev.: A. Ayni Öneç, İstanbul 1983, ss. 84-85.

129 Adasal Rasim, *age*, ss. 256, 257, 258.

gerçekleştirmeyi hedef aldığına göre, râbitanın bu gayeye götürmek üzere tesbit edilen bir eğitim metodu olduğu söylenebilir. Kâmil ahlâka sahip kişilerle kurulması gereken sevgi bağı diye tanımlanan râbitanın “aslî ittihad’dır. Yani sevenin zatiyla, sevgilinin zatının aynı olmasıdır.”¹³⁰ Ali b.Vefa: “Davranışlarında şeyhine benzeyen ve ona uyan kimseye, şeyhinin ma’rifeti aynıyle yansır. Bu yolla kişi, şeyhinin hâline aynıyle sahip olur.”¹³¹ derken râbitanın niçin yapılması gerektiğine işaret etmektedir. “Kendini tanıman şeyhini tanıman kaddardır. Şeyhi ile bağlantısı kopan kimse, ağaçtan koparılmış bir dal gibidir. Kökten gelen besinden mahrum böyle bir dal nasıl kurursa, müridinden bağlantısı kopan kimsede öylece kurur. Müridin kalbini, müridin kalbine bağlaması, hal ilminin eğitiminde ve duyguların yansımada asıldır. Ne var ki bu yöneliş ve irtibat, şeyhin zâhirine değil, bâtınına uymalıdır. Zira bâtınına bırakıp sadece zâhirine bağlanan aldanmıştır.”¹³²

Karakter, başkalarının yaptıklarını aynen yapmak suretiyle yavaş yavaş ve farkına varmadan, ama sonunda kesin olarak biçimlenir. Birçok hareketler önemsizmiş gibi gözükebilir. Bunlar düşen kar lapalarına benzerler. Bunların ne olduğunun kimse farkında değildir. Yağan karın yerde meydana getirdiği değişiklik önce pek hissedilmez. Ama kar yığınları sonradan çığ haline dönüşür. Tekrarlanan hareketlerde böyledir. Biri öbürünü kovalar. Sonunda alışkanlık haline gelir ve böylece karakter iyi ya da kötü yönde oluşur.¹³³ Yıldızlar ve güneş için câzibe kaidesi ne ise, insanlar içinde sevgi kaidesi odur.¹³⁴ İttibâ’ın râbitaya delil olarak ileri sürülmesi, Hz. Peygamber’le, ya da O’nun ahlâkını eksiksiz yaşadığına inanılan kâmil ve sâlih kimselere aynileşme düşüncesinden dolayı olsa gerektir. Zira Pir’de hiçleşmenin sonu, Hz. Peygamber’le hiçleşme olmaktadır. Kimi tarıklarda mutasavvıf, yolunda ilerleyerek İslam peygamberlerinin makamlarından (kadem) geçer. Âdem’den İsa’ya varır. Çoğu sûfi bu makamlardan birinde kalır. Ancak mükemmel şeyh, Hz. Peygamber’de hiçleşendir. Ancak hakikat-ı Muhammediyye ile aynileşerek insan-ı kâmil olunur. Şeyh ile mürid arasındaki güçlü ilişki, müridin zihnini şeyh üzerinde toplaması demek olan “teveccüh” tekniğinde de görülür. Türkçe’de şeyh ile mürid arasındaki bu bağa “râbita kurmak” denilir.¹³⁵ “Namazınızı beni kılarken gördüğünüz

130 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, çev.: Mahmut Kanık, İstanbul 1988, s. 75.

131 Şa’rani, *age*, c. III, s. 15.

132 Şa’rani, *age*, c. II, s. 11.

133 Smiles, *age*, ss. 30-3.

134 Liebman, *age*, s. 72.

135 Shimmel, *Tasavvufun Boyutları*, İstanbul 1982, ss. 208-209.

*gibi kılın.*¹³⁶ hadisi sûfilere göre, daha derin manada değerlendirilmiş ve O, namazlarında hangi duygulara erişebiliyorsa o duygulara ermeye çalışmak şeklinde ele alınmıştır. Öyle ki, ka'delerde “et-Tahiyyâtü” okunurken, “es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü” cümlesine gelindiğinde kişi sanki yanı başında Hz. Peygamber'in varlığını şemâillerde belirtilen özellikleriyle tahayyül edip canlandırmalı ve O'na selam veriyormuş gibi selam vermelidir. Zira Arap gramerinde “Eyyühâ” hitabı, bizzat karşımızda bulunana söylene bir çağrı ifade-sidir. Bu selam gıyâben verilmesi gerekseydi o takdirde “Ya eyyühâ” münâdası kullanılırdı.¹³⁷ şeklinde yorumlar yapılmış ve bu da râbıtaya delil olarak getirilmiştir.

4. “*And olsun Allah'ın Rasûlünde sizin için, Allah'ı ve âhireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için, (uyulacak)en güzel bir örnek vardır:(Savaşta sebat, güçlük-lere dayanma, azim ve irade, üstün ahlâk hep ondadır.)*.”¹³⁸ “İbrahim'de ve O'nunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir misal var.”¹³⁹ âyetlerinde geçen “Üsve” kelimesi de râbıtaya delil olarak gösterilmiştir. Önder olan kendisine uyulan ve davranışları başkalarınca taklid edilen kişiye “Üsve” denir. Kişinin gönlündeki gam ve kasveti gideren sevgili veya dostuna da bu isim verilir. Kendisine ma'nen moral veren, onunla teselli bulan ve yine ondan şifa umulan şey yerinde kullanılır. “İttisa” ise böyle birini idealize ederek örnek almak ve ona uymak demektir.¹⁴⁰ Birisine uymaksa, kendisine uyulanı görmeyi gerektirir. Bu görüş, ya hissî olarak duyu organlarımızla görmekle, ya da ma'nevi olarak düşünce dünyamız da hayalen tasavvur şeklinde gerçekleştirilebilir.¹⁴¹ Burada hem Hz. Peygamber'in, hem Hz. İbrahim'in hem de İbrahim'e tâbi olanların, müminler için “Üsve” olacağıın beyan edilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Elmalı bu âyetin tefsirin de: Kudve veznindeki üsve, insanın başkasına ittibâ ile elde ettiği haldir. Uyulan iyi ise netice iyi, kötü ise sonuç kötü olur.”¹⁴² demektedir. Hz. Peygamber'in “Kur'ân'dan ibaret olan ahlâkı”¹⁴³ nı, müminlere hedef olarak gösterip, kendilerini ona benzetmeye çalışmalarının bir yolu da râbîta ile elde edilebilir. Bu idealizasyonun temellerini günümüz psikolojisinin tecrübelerinde de bulmak mümkündür. Nitekim insan benliğinin oluşumu izah edilirken onun:

a. İlkel benlik, ilk ben, iç ben veya alt ben (The İd, Le Ça, Dases)

136 Buhâri, Ezan 18, 60; Edeb, 27; Darimî, Salat 42; İbn Hanbel, c. V, s. 53.

137 İbrahim Hilmi el-Kadiri, *age*, ss. 16-17.

138 el-Ahzab 33/21.

139 el-Mümtahine 60/4.

140 Isfahani, *age*, s. 20; Asım Efendi, *age*, c. IV, s. 861.

141 el-Hani, *el Behçetüs-seniyye*, s. 43; Gümüşhanevi, *Cami'u'l-usul*, s. 166; Arvâsi, *age*, s. 30.

142 Bursevi, *Ruhü'l-beyan*, c. IV, s. 318; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. VII, ss. 4900-4901.

143 Abdülhayy Fahrreddin el-Haseni, *Tehzibü'l-ahlâk*, Beyrut 1398/1978, ss. 7-8.

- b. Ben, benlik (The ego, Le moi, Das Ich)
- c. Üst ben, üst benlik (The super ego, Le surmoi, das uberich) şeklinde üç kademedede açıklandığı görülmektedir.

Bunlardan birincisi; bedenle haz ilkesine dayalı ilişkisi bulunan, doyurulması istenen içgüdüsel tepkilerin ve karmaşaların uyanık olduğu düzeydir. İkincisi; kişinin çevreye uyumunu sağlayan, en önemli savunma düzenlerinin işlediği maskeli şahsiyet, Üçüncüsü ise, bir bölümü benliğe algılanan, ana-baba ya da daha kapsamlı olarak toplumsal değer yargılarından oluşan benlik amaçları ve vicdan denilen iki bölümü olan değerler sistemidir.¹⁴⁴ Toplumda istenen kişilik standardının temininde istifade edilen en önemli metotlardan birisi, nasıl isteniyorsa o tip insanların topluma model olarak takdimi meselesidir. Mesela İtalya'da Dunte, İngiltere'de Elizabeth ile Cromwell, Shakespeare, Raleigh, Sidney, Bacon, Milton, Herbert, Hampden, Pym, Eliot, Vane, Amerika için Washington, arkalarında lekesiz bir hayat örneği, büyük, temiz ve asil bir karakter bırakmış, milletine ileride ona göre kendilerine şekil verecek bir model olmuştur. Onlar hayatta olduğu kadar öldükten sonra da fikirleri ve hatıraları ile dünyanın tuzu biberi olmuşlardır.¹⁴⁵

Toplumda süper ego ihtiyacının giderilmesi ve oraya büyük ve kâmillerin örnek olarak yerleştirilmesi gereğini izah ederken Erich Fromm da şunlar söylüyor:

Bilgi öğretirken insan gelişimi için çok önemli olan bir bilgiyi gözden geçiriyoruz. Bu bilgi, yalnız olgun ve seven bir insanın varlığı ile sağlanan bir bilgidir. Kendi uygarlığımızın belirli devrelerinde ya da Çin'de veya Hindistan'da en değerli kişiler ruhsal nitelikleri öne çıkan kişilerdir. Öğretmen sadece bir bilgi kaynağı değildir. Aynı zamanda o, bu insani değerleri yaşayarak aktarmakla görevlidir. Çağdaş kapitalist ve Rus toplumunda hayran olunan ve özenilen kişiler önemli ruhsal niteliklere sahip olmayan kişilerdir. Bunlar aslında toplumun gözünde, sıradan insana kendinde olmayan doyumunu sağlayan kişilerdir. Film yıldızları, radyoda eğlence sunucuları, sütün yazarları, önemli iş ya da hükümet adamları tüm bunlara benzemeye çalışan kişilerdir. Gazetelerde onlara ilişkin haberlerin çıkması, bu işleri yerine getirmek için sahip oldukları en önemli nitelikleridir. Gençlerimize, kişinin eğlence adamı olarak değil de insan olarak başarıya ulaşabileceğini göstermek istiyorsak onların geçmişte ve bugün, insanın insan olarak neler yapabileceğini kanıtlayan kişilerini tanımalarını sağlar, tüm çağların, geçmişin en büyük edebiyat ve sanat eserlerine dikkatlerini çekeriz. Eğer olgun yaşam örneği görüntüsünü devamlı kılamazsak tüm kültürel geleneklerimizin yıkılma olasılığıyla karşı karşıya kalırız. Bu geleceğin ayakta durması, öncelikle bazı belirgin bilgilerin değil, belli insani özelliklerin aktarılmasına bağlıdır.¹⁴⁶

144 Özcan Köknel, *Kişilik*, İstanbul 1982, s. 136.

145 Smiles, *age*, ss. 21-22.

146 Erich Fromm, *age*, ss. 111-112.

Sir Charles Bell ise mektuplarından birinde bu konuyu önemine işaretle şöyle diyor:

“Eğitim hakkında çok şey söylenmiştir; ama bana öyle geliyor ki bu arada örneği gözden uzak bulundurmışlardır. Hâlbuki her ikisi bir arada bulundurulması gerekli şeylerdir. Ben en iyi eğitimi kardeşlerimin yanında, onları kendime örnek alarak yaptım. Ailenin bütün ferdlerinde bir kendine güven ve gerçek bağımsızlık duygusu vardı. İşte ben göreyerek bunu elde ettim”¹⁴⁷

Bir odada tek başına bulunan insanın duruşu, oturuşu, odada başkalarının varlığı anlaşıldığı anda değişir. Sokakta yürürken üç-beş kişinin bir yöne bakması ya da koşması hemen bir kalabalığın toplanmasına sebep olur. O halde insanlar için iletişim ve etkileşim için tanışma ve konuşma mutlaka şart değildir. Bir süre birlikte bulunmak bile duygu ve düşünce alışverişini ve davranış değişikliği için yeterli olabilir.¹⁴⁸ Bu neticeyi maddi beraberlikle sağlamak mümkün olduğu gibi, manevî beraberlikle de tem’in mümkündür. Bu düşünce ile olsa gerektir ki sûfiler, kâmil insan tipinin yetişmesinde, yine kâmillerin örnek alınması yolunun geçerli olduğunu görmüşler ve bu gaye ile râbitayı sistematik bir usûl haline getirmişlerdir. Hatta ahlâkın şekil ve biçiminden çok o şekil ve biçimin ayrılmaz bir parçası olan halin ve duygunun ancak bunu yaşayanlarla gerek madden, gerekse manen beraber bulunmakla sağlanabileceğini savunmuşlardır. İbadetlerin şeklini almak kolay ama, bunları gerçek manada îfa edenlerin, ibadet ederken yaşadıkları hâlet-i ruhiye nasıl tem’in edilecektir? Sûfilerin irsî ilim veya sârî ilim dedikleri hal ilminin eğitim metodu, onlara göre bu noktada saklı bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in: “Allah’ım! Beni sevginle, seni sevenlerin sevgisiyle ve sevgisi beni, sana yaklaştıracak kişilerin sevgisiyle rızıklandır.”¹⁴⁹ şeklinde duası, sevgi zinciri ve muhabbet irtibatı ile kişilerin nasıl yönlendirilebileceğine işaret etmektedir.¹⁵⁰

İbrahim Hilmi el-Kâdirî: Kulluk görevlerinin yakîn, ihlâs ve huşû ile ifa edilmesi gerektiğine göre, bu duygular ancak kalplerin Allah’a ta’zim ve saygı şu’uruna ermesi, kalbi bu hisse bağlamak, O’nu sevmek, O’na itaati sevmek, O’na isyana buğzetmek, O’nun Rasûlünü, vâris’i enbiya olan mürşitlerini ve sâlih kullarını sevmekle olur. Bu hasretlere, genel anlamıyla râbita (râbitatü’l-âmmе) denir. Ki kul böyle rabbine kalp huzuru ile münacatta bulunur. O’nun dışındaki her şeyi gönlünden siler. Çünkü sevgi öyle kuvvetli bir otorite sahi-

147 Smiles, *age*, s. 46.

148 Köknel, *age*, ss. 410-411.

149 Buhâri, İsti’zan 38; Müslim, Zikr 32, 35; Ebu Davud, Salat 119; Tirmizi, Salat 95; Nese’i, İstiaze 63; İbn Mace, İkame 23, 180.

150 İbnü’l-Debbâğ, *Meşariku’l-envar*, s. 121.

bidir ki, onun bulunduğu yerde başka sevgiye yer kalmaz,¹⁵¹ derken hemen pek çok amelin ancak kalbi bir irtibatla ifa edilebileceğini söylemektedir.

Maslow (ö.1943), bir ferdin inkişafı esnasında “üst kademe” deki ihtiyacın ortaya çıkabilmesi için “alt kademe” deki ihtiyacın yeter derecede tatmin edilmiş olması lazım geldiğini iddia etmektedir. “Alt kademe” tatmin edilince, “üst kademe” deki arzular ortaya çıkar. Bir isteğin teminine tam olarak yarayan hedeflerin yokluğu halinde ferd bunların yerine geçebilecek ikamet hedefler geliştirmeye çalışır. İnsanın erişmek istediği hedefin sembolik tasavvurunu, dâima kafasında taşımaya, faaliyetlerinde sebat etmesine yaramaktadır. Sonra bu uzak ve nihâî hedefe giden yol üzerine birer birer geçmek üzere bir nevi menziller halinde ara hedefler koyar.¹⁵² Bu psikolojik tespit de görüldüğü gibi eğitimde tedricen yükselmek asıldır. Râbîta da gâye, râbîta-i huzur'dur. Ancak bunun gerçekleşmesi oldukça güç olduğu için, sûfiler müridlerini, önce Râbîta-i mürşit'i, ardından Râbîta-i Rasûl'ü, nihâyetinde Râbîta-i huzur'u tahakkuk ettirmeye çağırmışlardır.

Bütün bu değerlendirme ve tesbitlerden sonra râbîtanın; tasavvufi bir eğitim metodu olduğu ve müridlere örnek ve hedef kişilik olarak kâmil şahsiyetlerin takdim edildiği söylenebilir. Zira ferdlerin sosyal hayata intibâkını sağlayan eğitimin temel sistemlerinden biri de, insan psikolojisinin vazgeçilmez vâkı'alarından biri olan “başkalarına benzeme ve taklid” duygularını dikkate alarak yönlendirmek, onları istenilen istikamete sevk ederek belirli bir seviyeye getirmektir. Çocukların daha ilk yaşlarından itibaren anne ve babalarını taklide yöneldikleri bilinmektedir. Çünkü onların körpe dimağlarında benimsenmesi gereken ilk ideal şahsiyetler anne ve babalardır. “Anasına bakarak kızını, babasına bakarak oğlunu al.” denmesinin hikmeti her halde buradan kaynaklansa gerektir. Ergenlik çağında gençlerse, yapılarına, ana-babalarına, saplantı derecelerine, sosyal çevrenin ve okulun telkinlerine, okudukları eserlere ve arkadaşlarına göre edebi, kültürel, dinî, ideolojik vb. kendilerince beğendikleri ve hayranlık duydukları çeşitli ideallere benimseme gösterirler. “Ruhlarımız ve kalplerimizde yaşayan arzular, kahramanlarımızın şahsında realize edilerek karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³ Sinema, televizyon, basın-yayın organları benimseme ve benimsetme bakımından, ferdlerin ve toplumun yönlendirilmesinde müsbet ya da menfi rol oynayabilir. Çocukların çoğu hayal âlemlerini, tesiri altında kaldığı sinema ve televizyon yayınlarının mâceraları ve okudukları romanların kahramanları üzerine kurarlar. Kendilerini onlara benzetmeye ve onlar gibi olmaya

151 İbrahim Hilmi el-Kadiri, *age*, s. 15.

152 Mümtaz Turhan, *age*, ss. 124-128.

153 Sabri Akdeniz, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, İstanbul 1982, ss. 30-31, 64-65.

çalışırlar. Onların bu durumunu, sergiledikleri tutum ve davranışlardan takip etmek mümkündür. Hayran olduklarımızı taklid etmek ve “Bir topluma benzemeye çalışan onlardandır” hükmünce ister istemez onlara benzemek durumundayız. Her zaman kuvvetli, itibarlı, otoriter, sevilen ve sayılan şahsiyetleri taklid etmek isteriz.¹⁵⁴ Unutulmamalıdır ki “Ma’rifet iltifâta tâbîdir, iltifatsız meta zâyidir.” Benimseme, benzeme ve aynileşme ameliyesi, aile, okul ve toplum hayatında çok önemli olduğundan, gerek psikolojide, gerek eğitim psikolojisinde ve gerekse sosyal psikoloji de bu mekanizmadan geniş ölçüde istifade edilmektedir. Kültür sömürgeciliğinde de bunun yaygın bir metod olarak kullanıldığı söylenebilir.

Herhalde râbîta, insani bir insiyak olan ve fizik benlik, sosyal benlik, moral ve ruhsal benlik şeklinde üç kademedede ele alınan¹⁵⁵ bu temâyülün müsbete icrâsından başka bir şey değildir. Her sanat dalının pîri veya uzmanı mensupları için bir râbîta unsuru olarak takdim edilip, “onun gibi olmaları” tavsiye edilirken, tabi’î olarak tasavvufta kendi istediği insanı yetiştirmek için müridlerin süper egosuna, moral ve ruhsal benliğine bir marangozu veya bir sarrafı değil, kendince kâmil saydığı ideal bir modeli koyacaktır. “Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar” atasözünde bir realite olarak varlığı ifade edilen bu idealizasyon, insan-ı kâmilleri hedef almakla, bu ihtiyacı gidermeye ma’tûf olsa gerektir. Bunun en etkili usulü ise; karakter transferi ve şahsiyet yansımaları sağlamak üzere kişilerdeki taklid, benimseme ve aynileşme mekanizmasını harekete geçirmek ve onları gerek madden, gerekse mânen sâlih ve âriflerle sohbet ve beraberliğe sevketmekten ibârettir. “Üzümün üzüme baka baka kararacağı”, “Hayran olduğunuz kimsenin bilinmesiyle kişiliğinizin belirlenebileceği” gerçeği dikkatten uzak tutulmamalıdır. Nitekim Hz. Mevlânâ bunu işaretle şöyle söylemiştir:

Eğer kasvetle kabin olsa mermer
Olursun sohbet-i ârifle gevher.

Lahzacık ârif-i Hakk’la sohbet
İyidir yüz senelik takvadan.¹⁵⁶

154 Preney-Robinson, *Psikoloji ve Yeni Eğitim*, çev.: Hasan Tan, İstanbul 1975, ss. 261-263; Arthur T. Jersild, *Gençlik Psikolojisi*, çev.: İbrahim N. Özgür, İstanbul, 1978, ss. 94-95, 225.

155 Rasim Adasal, *age*, 881-883,899.

156 Ahmed Avni Konuk, *Fususul-hikem Terceme ve Şerhi*, haz.: M. Tahralı, S. Eraydın, İstanbul 1989, c. II, s. 287.